

Infantry Training, or Warfare on foot

Translation of manual for foreign infantry in Polish service from XVII century

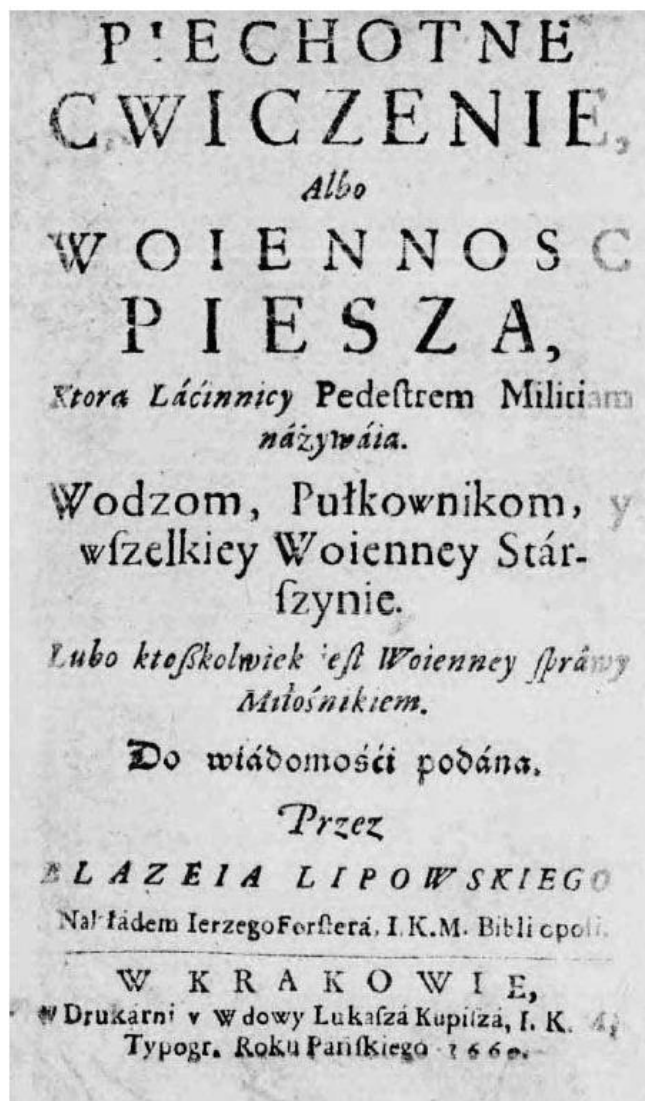
Blazej Lipowski's text is one of only a few known survived manuals in Polish, which is related to training of 17th century infantry. Because of that, it makes it primary reference to all involved in re-enactment of Polish infantry for that period. This is main reason for creating this translation, as possibility to understand original text is significantly limited for most of the readers. Primary purpose of translation is to provide easily available source text, which can be used by all, who are interested in re-enactment of 17th century warfare. Also, this book was published after Thirty Years' War (in year 1660, to be exact), and this make it interesting also for wider range of people, providing possibility to compare evolvement of infantry tactics and organisation in comparison of what is described in Vallhausen or Hexham.

Translation is made in the way of keeping (as much as possible) original structure of the text. Some adjustments were made to provide better understanding of the text, mainly dividing long sentences in original text into several shorter ones. Reader can find at left column original text, in the middle transcription to modern Latin letters (with original diacritics kept), and at right column translation to English language. We hope that this text will provide further insight into 17th century warfare, and also that dear reader will forgive any mistakes in the translation.

© All right reserved on 22.02.2021 by Ondrej Francik. Any commercial use is subject to prior written permission by author. Non-commercial use or reproduction is free, given that this copyright mark will stay attached and no change of the text will be made without prior permission given by author.

Translated by Ondřej Francík
Edited by Michal Paradowski

†	Content	†
	Preface	(3)
	Introduction	(9)
	Notice	(12)
	Officers in company	(14)
	Musketeer's equipment	(16)
	Attributes of officers	(19)
	Infantry training	(21)
	Handling of musket	(23)
	Maneuvers with muskets	(29)
	Handling of pikes	(38)
	Unit arrangement	(41)
	Military order	(47)
	Match manufacture	(55)

PIECHOTNE
CWICZENIE
Albo

WOIENNOSC
PIESZA
Ktora Łacinnicy Pedestrem Militiam
nazywają.

Wodzom, Pułkownikom, y
wselkey Woienney Stár-
szyne.
Lubo ktoszkolwiek jest Woienney sprawy
Miłośnikiem.

Do wiadomości podána.
Przez
BŁAZEJA LIPOWSKIEGO
Nakładem Ierzego Forstera I.K.M. Bibliopoli
W KRAKOWIE

W Drukarni u Wdowy Łukasza Kupisza I. K. M.
Typogr. Roku Pańskiego 1660.

INFANTRY
TRAINING
or

WARFARE
ON FOOT
Which is called in Latin *Pedestrem
Militiam*.

For commanders, colonels, and military
elders.
Or for everyone else, who is interested in
military affairs.

For appraisal given
By
BLAZEJ LIPOWSKI
Printed by Jerzy Forster, His Royal Majesty's
librarian
IN CRACOW

At press of widow of Łukasz Kupisz, His Royal
Majesty's typograph, Anno Domini 1660.

Ná Stárodawny Kleynot
Ich Mościov
P. P. FREDROW.

Ná stárodawny Kleynot
Ich Mościov
P. P. FREDROW

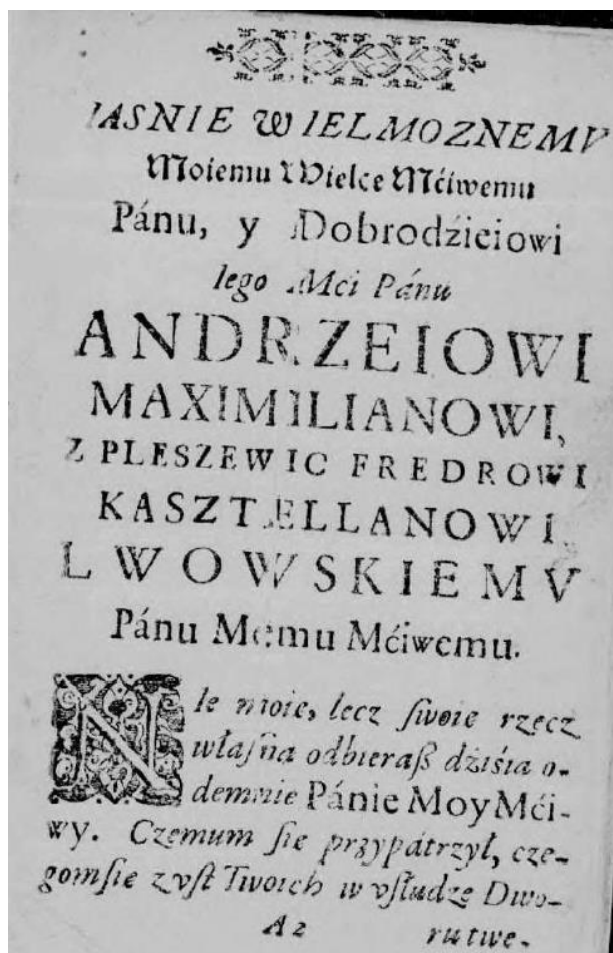
On the ancient Coat of Arms
of Honourable
P. P. FREDRO family

Cny lednorozcu masz przed Zwierzetámi,
Swoie wyniosłość; między Kleynotámi,
Masz między Herby, masz y między Zlotem,
Boś jest kosztownym Cnych Fredrow Kleynotem,
By chciał Závistny, sprzeciżyć twoiey głowie
Wroyná y pokoy, świadkiem staná tobie.

Cny lednorozcu masz przed Zwierzetámi
Swoie wyniosłość; między Kleynotámi,
Masz między Herby, masz y między Zlotem,
Boś jest kosztownym Cnych Fredrow Kleynotem,
By chciał Závistny, sprzeciżyć twoiey głowie
Woina y pokoy, świadkiem staná tobie.

Honoured Unicorn, you have before animals
Your priority, also before jewels,
Also before shields and before gold,
So honoured coat you are for Fredro.
When envious will want to harm your head
Wvar and peace at you witness will stand.

IASNIE WIELMOZNEMU

Mojemu Wielce Mćiwemu

Pánu I Dobrodźcieiowi

Iego Mci Pánu

ANDRZEIOIWI

MAXMILIANOWI

Z PLESZEWIC FREDROWI

KASZTELANOWI

LWOWSKIEMU

Pánu Memu Mćiwemu

FOR VERY HONOURABLE

My Very Gracious

Lord and Benefics

His Honour Sir

ANDRZEJ

MAXMILIAN

FREDRO FROM PLESZEWICE

CASTELLAN

OF LVOV

My Gracefull Master

Nie moje, lecz swoje rzecz
własna odbierasz dzisiaj o-
demnie Pánie moi Mći-
wy. Czemu sie przypátrzył, cze-
gomsie z ust Twoich w usługę Dwo-

Not my, but work of your own hands
you are getting today, my gacefull master.
What I have seen, and what I heard from
your lips when serving at your court,

ru twego bedac násluchał, to iáko
gospodárna pilno zbieráiac do ulá
Pszczolá, y sobie z miodu przyspo-
sobic pástwe, y ludziom slodki do
używania plastr wygotowác vsiło-
wałem; iakoż pod kłotnie tera-
źniejszye Woienne, naypochopniey
mi było, z strony porzadku Pieszey
Woyny. Gdzie przy okazyey ludzi
Pieszeych Woiewodztwa Ruskiego pod
władza W m. Pánu Memu Mći-
wemu podánych, y Cwiczeniu onych
pilniem sie przypátrywał, y słowám
wważał, iakoś W m. Pan Moy
Mćiwuy utyskował ná niedola Pol-
skiej Woienności Pieszey. Ze mogac
łatwo mieć w domu u siebie wiernych,
y dobrych, á nie zebrzac wielkim za-
wodem, y nakładem po obcych krá-
iach ludzi, y stárszyny, tak lekko zá-
nied-

ru twego bedac násluchał, to iáko
gospodárna pilno zbieráiac do ulá
Pszczolá, y sobie z miodu przyspo-
sobic pástwe, y ludziom slodki do
używania plastr wygotowác uśiło-
wałem; iakoż pod kłotnie tera-
źniejszye Woiennem naypochopniey
mi było, z strony porzadku Pieszey
Woyny. Gdzie przy okazyey ludzi
Pieszeych Woiewodztwa Ruskiego pod
władza W m. Pánu Memu Mći-
wemu podánych, y Cwiczeniu onych
pilniem sie przypátrywał, y słowám
uważał, iakoś W m. Pan Moy
Mćiwuy utyskował ná niedola Pol-
skiej Woienności Pieszey. Ze mogac
łatwo mieć w domu u siebie wiernych,
y dobrych, á nie zebrzac wielkim za-
wodem, y nakładem po obcych krá-
iach ludzi, y stárszyny, tak lekko zá-

that I have like a diligent bee collected to
the beehive, and as same as from honey
making dish and for people provide sweet
honeycomb, same effort I make; and also
because of actual dicussions regarding
order of Infantry warfare.

There, accompanied by infantrymen of
Voivodeship of Ruthenia and under rule
of your gracious highness, I carefully
watched their training and thought over
the words, when you, my gracious
highness, complained about deprived state
of Polish infantry warfare.

That you easily can have at your men of
loyalty and strenght, but elsewhere in
foreign countries, with great effort and
costs you need to look for profesionals and
officers, so much is

*niedbrywa w Narodzie swym Polskim
 Pieszy Woyny Oyczyzna nasza Cwi-
 czenie! Tego tedy sposob ná widok po-
 daíac, naypierwey (bá y naysłuszniey)
 do rak Twoich, iáko do práwego dobrá
 Polskiego Miłośniká, á rączey rzeke,
 do Prawego (stárynney Polskicy
 cnoty) Polaká, rzecz Polska oddać
 umysliłem; żeby tráfunkiem ná iá-
 kiego nowego humoru, y konceptu nie
 napádszy Polaká (ktorym obce w po-
 dziwieniu, swoje domowe zostáia
 w pomietle, álbo że twego Pánie
 Moy Mćiwy zażyie przysłowia, kto-
 rzy w nowinkách zakocháwszy sie, no-
 wych nie dokazuia, á stáropolskie
 obrzedy zátráca) oraz tá praca
 moiá u tákowych nie poszła w pogár-
 de. Przymiesz tedy Pánie Moy
 Mćiwy ten máły ná čás, z rak
 A3 slu-*

niedbrywa w Narodzie swym Polskim
 Pieszy Woyny Oyczyzna nasza Cwi-
 czenie! Tego tedy sposob ná widok po-
 daíac, naypierwey (bá y naysłuszniey)
 do rak Twoich, iáko do práwego dobrá
 Polskiego Miłośniká, a rączey rzeke,
 do Prawego (stárynney Polskicy
 cnoty) Polaká, rzecz Polska oddać
 umysliłem, żeby tráfunkiem ná iá-
 kiego nowego humoru, y konceptu nie
 napádszy Polaká (ktorym obce w po-
 dziwieniu, swoje domowe zostáia
 w pomietle, álbo że twego Pánie
 Moy Mćiwy zażyie przysłowia, kto-
 rzy w nowinkách zakocháwwszy sie no-
 wych nie dokazuia, á stáropolskie
 obrzedy zátráca) oraz tá praca
 moiá u tákowych nie poszła w pogár-
 de. Przymiesz tedy Pánie Moy
 Mćiwy ten máły ná čás z rak

at Polish nation is neglected art of infantry
 warfare!

So this way I want to give my approach to
 this subject, at first (and with great
 humility) to Your hands as to true good of
 lover of Poland, and I rather say to the
 hands of true (of ancient Polish honour)
 Pole, this Polish thing I want to, with
 hope that with such attempt for new
 approach, not offending Poles with it, (as
 for them all foreign is strange, and , and
 they stick to their own, as in your, my
 graceful master, saying, that everyone
 loving new things with ease throws away
 old Polish ways, but never adopt to new
 ones) and so my writing will not come to
 disgrace.

Therefore, my gracious master, please
 accept this small and modest gift from
 hands of

*sługi twego prezent, á mnie oraz z tá-
ski swey Páńskiey newypuścisz.*

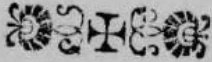
Wm Páná y Dobro-
dzieciá Mego Mći-
wego

Wzierny

y

Vniżony sługá

Błáżey Lipowski,

PIE-

sługi twego prezent, á mnie oraz z tá-
ski swey Páńskiey newypuścisz.

your servant, and do not take away your
favor.

Wm Páná y Dobro-
dzieciá Mego Mći-
wego

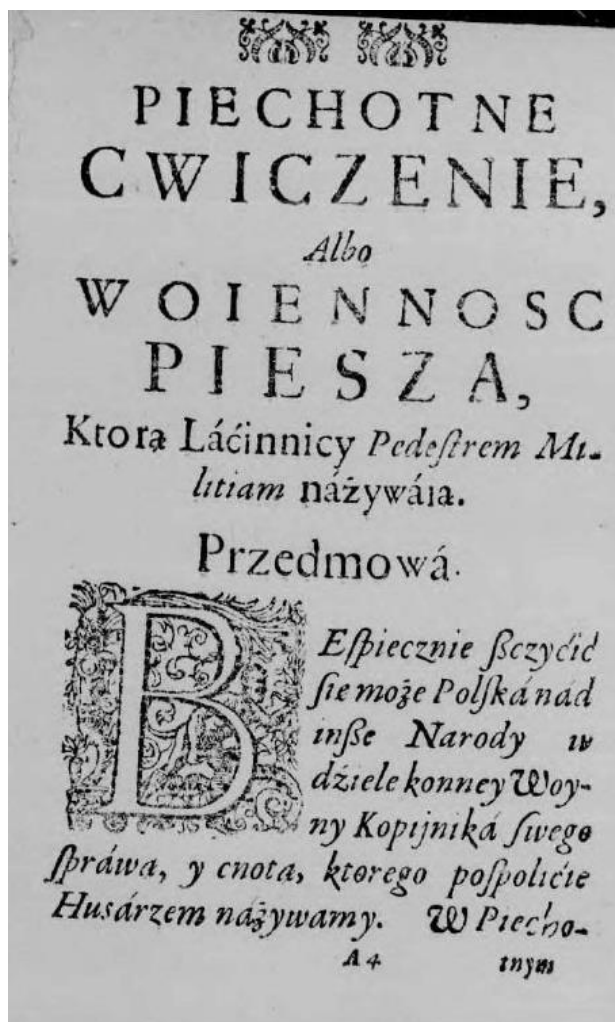
My Dearest Lord and
Benefactor

Wierny
y

Faithful
and

Vniżony sługá
Błáżey Lipowski

humble servant
Blazej Lipowski

PIECHOTNE
Cwiczenie
Albo
Woiennosc
Pieszá

Ktorá *Látinnicy Pedestrem Mi-
litiam* nazywáia.

Przedmowá.

Bezpiecznie szczycić
sie może Polska nád
insze Narody w
dziele konney Woy-
ny Kopijniká swego
spráwa, y cnota, ktorego pospolicie
Husárzem nazywamy. W Piecho-

Infantry
Training
or
Warfare
On foot

Which is called *Pedestrem
Militiam* in Latin.

Introduction

Poland can be clearly considered best over
other nations, when coming to horsemanship
of its lancers, their skill and honour, and
whom we in general call Hussars.

tnym zaś ćwiczeniu (przysiąc to
musze) tak zaniedbane było po dziś
dzień Narodu naszego staranie, a
zatem Piechotny Żołnierz w tak-
wey zostawał pogardzie, że ledwie
Żołnierzem był mianowany, który Piesz-
Muszkietem, a nie z Konia Szá-
bla wojował. Dopiero nam Dzie-
ścieciovoletnia wraz przeciwko kil-
kom Narodom Wielkim Woyná, i-
naksze teraz przyniosła doświadcze-
nie, iż za ledwie ten wojować umie,
albo może, ktoby mniey do Pieszey
Woyny, niżeli do konney przykładał
starania; A rączy Czatownik nie
Hetman zwąć się może, kto Pieszey
Woyny obrotów nie świadom, y nie
zna sprawy. Ze nie wspomnie iż
Rzymianie wielkiego Świátá Páno-
wie Piechotney Woyny uśiłowa-
niem

tnym zaś ćwiczeniu (przysiąc to
musze) tak zaniedbane było po dziś
dzień Narodu naszego staranie, a
zatem Piechotny Żołnierz w tak-
wey zostawał pogardzie, że ledwie
Żołnierzem był mianowany, który Piesz-
Muszkietem, a nie z Konia Szá-
bla wojował. Dopiero nam Dzie-
ścieciovoletnia w raz przeciwko kil-
kom Narodom Wielkim Woyná, i-
naksze teraz przyniosła doświadcze-
nie, iż za ledwie ten wojować umie,
albo może, ktoby mniey do Pieszey
Woyny, niżeli do konney przykładał
starania; A rączy Czatownik nie
Hetman zwąć się może, kto Pieszey
Woyny obrotów nie świadom, y nie
zna sprawy. Ze nie wspomnie iż
Rzymianie wielkiego Świátá Páno-
wie Piechotney Woyny uśiłowa-

But infantry training was (and this I need
to admit) so neglected at our nation since
today, that infantry soldier was in so much
disrespect, and barely can be called soldier
who on foot and with musket, and not
with sabre on horseback, used to fight.

Only now decades of war simultaneously
held against several big nations brought us
testimony, that one can barely know how
to fight who cares less about infantry than
about cavalry warfare.

And more likely the sentinel, instead of
general, can be called someone who does
not understand maneuvers of infantry
warfare, who is not aware that yet the
Romans, rulers of great empire, by using
of infantry warfare and skill

niem, y sprawa, zwycięzcami Narodow zostali, słowem tylko rzeke; Pieśo fortecy dobyć, Pieśo dotrzymać (bá y Prowincyey) Piechota syk do boiu nierozrywany sprawić, Piechota przeprawę osadzić, Piechota umocnić Szańce, y Obozy, Pieśy mniej nakładu potrzebuie, mniej żywności, dłużej dotrwa. Owo zgoła, konny prędko dopędzi, prędko wstapi, kto z konnym na Woynie idzie, tak na czate, á kto z pieśym ten idzie na Woynie, zdało mi sie tedy niektóre okoliczności Pieśey Woyny, albo raczey Piechotnego Cwiczenia przytoczyć, ku przysłudze pospolitego dobra Narodu nášego, státeczenie o tym trzymáiąc, iż gdyby Piechotne Cwiczenie od Polakow w słuśnym porzadku było w prowá-
As dzone,

niem, y sprawa, zwycięzcami Narodow zostali, słowem tylko rzeke z Pieśo fortecy dobyć, Pieśo dotrzymać (bá y Prowincyey) Piechotą syk do boiu nierozrywany sprawić, Piechotą przeprawę osadzić, Piechotą umocnić Szańce, y Obozy, Pieśy mniej nakładu potrzebuie, mniej żywności, dłużej dotrwa. Owe zgoła, konny prędko dopędzi, prędko wstapi, kto z konnym na Woynie idzie, tak na czate, á kto z pieśym ten idzie na Woynie, zdało mi sie tedy niektóre okoliczności Pieśey Woyny, albo raczey Piechotnego Cwiczenia przytoczyć, ku przysłudze pospolitego dobra Narodu nášego, státeczenie o tym trzymáiąc, iż gdyby Piechotne Cwiczenie od Polakow w słuśnym porzadku było w prowá-

became victorious against many nations. Only infantry can conquer fortress and also hold it, (as same as province). Infantry is creating unbreakable formation, infantry can hold fords, reinforces fortifications and camps.

Infantry needs less provisions, less food and also longer holds on.

In comparison with that, cavalry faster intercepts and also faster comes into position. Who is going to battle having cavalry is like going on patrol, and who has infantry is going like at war.

Therefore it came to me to explain some of the features of infantry warfare, or better infantry training, so these will assist to common good of our nation, bravely holding them. As soon as infantry warfare will be implemented in correct order by Poles,

*dzony, przy stáropolskiej Kopijniká
nášego síle, y Szlácheckiej cności, le-
dwieby ktorego narodu Polakowi mo-
glá wytrzymáć potęgá, zwiászczá gdy
Polak w słuszney kocháiac sie Woy-
nie, cudzego nieprágnie, swego broni,
przydobrym od Bogá szczęściu.*

Przestrogá,

DObrze sie znať ná Pieszey Woy-
nie, ktoškolwiek nád cztery, á
naywiecey nád sześć kompaniy do
słusznego postanowienia Pulku Pie-
szego niepotrzebował. Pierwsza
Kompánia náznaczaíac samemu
Pułkownikowi, Druga Pułko-
wniczemu (to iest, Oberster ley-
tnántowi,) Trzecia Strażnikowi,
to iest, Máiorowi, á Czwarta pro-
stemu Rotmistrzowi, álbo Kápi-
tanowi

dzony, przy stáropolskiej Kopijniká
nášego síle, y Szlácheckiej cności, le-
dwieby ktorego narodu Polakowi mo-
glá wytrzymáć potęgá, zwiászczá gdy
Polak w słuszney kocháiac sie Woy-
nie, cudzego nieprágnie, swego broni,
przydobrym od Bogá szczęściu.

Przestrogá

Dobrze sie znať ná Pieszey Woy-
nie, ktoškolwiek nád cztery, á
naywiecey nád sześć kompaniy do
słusznego postanowienia Pulku Pie-
szego niepotrzebował. Pierwsza
Kompánia náznaczaíac samemu
Pułkownikowi, Druga Pułko-
wniczemu (to iest, Oberster ley-
tnántowi,) Trzecia Strażnikowi,
to iest Máiorowi, á Czwarta pro-
stemu Rotmistrzowi, álbo Kápi-

than together with ancient Polish strenght
of our lancers and courage of our nobility,
it will be of great difficulty for any nation
to be equal with Pole in strenght,
especially when Pole is great lover of
warfare, someone else's does not want and
that owns, he protects, with God's
blessing.

Notice

Only one that didn't use more than four,
and maximum of six, companies to create
the regiment, can be known as
understanding infantry warfare well.

First company he assigns directly to
colonel, second to lieutenant-colonel, third
to wachtmeister (that means mayor),
fourth to common captain,

tanowi y insze. W wielkich bowiem
pułkach mniej dozoru, y rzadu,
więcey zámieszania, o czym by siła
mawieć trzeba. Kompánia zaś każda
ma mieć Sto Dwadzieścia pieszych
(okrom iednak stárszyny) albo przy-
namniey dziewięćdziesiąt, żeby
dwie części było Muszkieterow, a
trzecia Spiśnikow, to iest, Piki-
nierow, bo iáko nam Polakom nay-
częściej przeciwko tym Narodom
Woyná, ktore konno wojuiać nácie-
ráia, Turcy, Tatárzy, Moskwá, Wo-
łosza, y inși, tedy bez Spiśnika w
pole wynieść Pieszyn, bárzo dla ro-
zerwánia niebezpieczna.

Każda zaś Kompánia ma mieć
swoie osobną stárszynę, ktorey im
więcey, tym lepsza bywa kompánia,
gdyż ná przywódcách bárdziej, y
stár-

tanowi y insze. W wielkich bowiem
pułkach mniej dozoru, y rzadu,
więcey zámieszania, o czym by siła
mawieć trzeba. Kompánia zaś każda
ma mieć Sto Dwadzieścia pieszych
(okrom iednak stárszyny) albo przy-
namniey dziewięćdziesiąt, żeby
dwie części było Muszkieterow, a
trzecia Spiśnikow, to iest, Piki-
nierow, bo iáko nam Polakom nay-
częściej przeciwko tym Narodom
Woyná, ktore konno wojuiać nácie-
ráia, Turcy, Tatárzy, Moskwá, Wo-
łosza, y inszi, tedy bez Spiśnika w
pole wynieść Pieszym, bárdzo dla ro-
zerwánia niebezpieczna.

Każda zaś Kompánia ma mieć
Swoie osobną stárszynę, ktorey im
więcey, tym lepsza bywa kompánia,
gdyż ná przywódcách bárdziej, y

and so on. Therefore in big regiments there
is less supervision and order, but in return
more confusion, about which is necessary
to speak very firmly.

Every company then have one hundred
and twenty foot soldiers (excluding
officers), or at least ninety, so two parts
will be musketeers and one consisting
spearmen, which means pikeneers.

This is because Poland held war most
often against those nations, which attacks
using cavalry, that means Turks, Tatars,
Moscovites, Wallachians, and other.

Without pikemen, the infantry units will
be in big danger of breaking apart.

Every company shall have its own
officers, and in more numbers they are, the
better will be the company, as more on the
commanders and officers

*Stárszynie, a niżeli ná prostym Zol-
nierzu należy Woyná; kiedy każdy
zosobná swoy Szereg przywodzić do
boiu záchęca, pomieszanych do sprá-
wy przywodzi, nie śmiało następ-
iacym śmierć z tyłu pograża, cze-
mu dwóm (a bárdziey ieszcze iedne-
mu) ná wszystkie strony sprostać nie-
można, chyba by był storączny. A
kiedy sie trafi że będzie Rotmistrz
zá stołem, y wszyku personat? á
do boiu nieśmiały, nuz tráfunkiem
zginie? toczy cała kompania iako
trzodá bez Pasterzá zostawć mu-
siała, kiedyby ieden po drugim przy-
gestey Stárszynie ná władze zará-
zem w boiu nie miał następować.*

*Tá tedy Stárszyná ma bydz pod
iedną kompanią. Rotmistrz, albo
Kápitan, Porucznik, Chorąży,
Szy-*

stárszynie, a niżeli ná prostym Zol-
nierzu należy Woyná; Kiedy każdy
zosobná swoy Szereg przywodzić do
boiu záchęca, pomieszanych do sprá-
wy przywodzi, nie śmiało następ-
iacym śmierć z tyłu pograża, cze-
mu dwóm (a bárdziey ieszcze iedne-
mu) ná wszystkie strony sprostać nie-
można, chyba by był storączny. A
kiedy sie trafi że będzie Rotmistrz
zá stołem, y wszyku personat? á
do boiu nieśmiały, nuz tráfunkiem
zginie? toczy cała kompania iako
trzodá bez Pasterzá zostawć mu-
siała, kiedyby ieden po druim przy-
gestey Stárszynie ná władze zará-
zem w boiu nie miał następować.
Tá tedy Stárszyná má bydz pod
iedną kompanią. Rotmistrz, álbo
Kápitan, Porucznik, Chorąży

than on common soldier depend result of
the war. If everyone will have inclination
to lead his own file into battle, it will cause
only confusion, and those who carefully
lead their ranks to battle, will be threaten
by death from behind. All of that will be
for two (and even more for one) impossible
to put together, even if they would have
hundered arms.

And how often it happen, that captain sits
at the table and at the company is his
deputy? Or when someone is coward in
combat, or by fate he is killed?

Then whole company will need to stay as
herd withour shepherd, where with
numerous commanders leadership can be
shifted immediately from one to another.

These officers than shall be at one
company. Captain, lieutenant, ensign,

Szykowych dwoch (to iest, Szarżantow, na których naybárdzey nie-
pomieszana spráwa należy w boiu)
Rynsztunkowy ieden, (to iest, Kápitan Armes) który Szable,
Spisy, Strzelbe, Prochy, Lonty, Ku-
le, Rydle, Siekiery opátruie, y dogla-
da, áby w porzadku było wszystko
przy kompániey. Tenże ma wiedzieć
o chorych Zółdatách. Potym ma
bydź Podchorąży, znowu trzech
Towárfyszow, których Niemcy
Korporalámi żowia. Stánowni-
czy, álbo Prowiántowy ieden,
który dla náznáczenia Stánowiská,
dla skupowánia żywności przodem
z wozámi záiezdza. [Gdyż powinien
mieć każdy Kápitan trzy wozy po-
czwornych z gotowá żywnościá (lubo
wiecey) dla Zółdatow wchodzac do
Ob-

Szykowych dwoch (to iest, Szarżantow, na których naybárdzey nie-
pomieszana spráwa należy w boiu)
Rynsztunkowy ieden (to iest, Kápitan Armes) który Szable,
Spisy, Strzelbe, Prochy, Lonty, Ku-
le, Rydle, Siekiery opátruie, y dogla-
da, áby w porzadku było wszystko
przy kompániey. Tenże ma wiedzieć
o chorych Zółdatách. Potom ma
bydź Podchorąży, znowu trzech
Towárfyszow, których Niemcy
Korporalámi żowia. Stánowni-
czy, álbo Prowiántowy ieden,
który dla náznáczenia Stánowiská
dla skupowánia żywności przodem
z wozámi záiezdza. [Gdyż powinien
mieć każdy Kápitan trzy wozy po-
czwornych z gotowá żywnościá (lubo
wiecey) dla Zółdatow wchodzac do

two master sergeants (that means sergeants, on which correct battle order depends most) and one armsmaster (that means captain of arms), who takes care of sabres, pikes, firearms, gunpowder, matches, bullets, showels and axes, and is taking care of that everything will be all right in company. Also he needs to know about all sick soldiers.

Next there should be sub-ensign at the company, together with three corporals, and one victualler, which is, as his title suggests, responsible for camp, purchasing of food and its carriage on wagons [while every captain need to have three wagons with four horses (or even more) with prepared food for soldiers, who are returning

*Obozu, potrącając im potrosze w pie-
niadżach, aby nie zgłodnieli; kiedy
niemoże dostać gdzie indziej kupić.]
Ci wszyscy w boju szeregow, y dobrej
sprawy doglądają, ieden drugiemu
pomagając. Doboszow, y Dzieśiatni-
kow, (to jest, Gifreiterow) nie
wspominam, bo samą rzecz każe, że
przy kompaniey być muszą.*

*Bez Cyruliką, y bez Slusarzów
bardzo niewygodno Kompaniey,*

*Kapellana tudzież przy Cho-
ragwi po kátholicku mieć potrzeba.*

*Pieszego Muszkietera taki ma
być porządek, szablą u boku, to-
porek u pása, dla naprawy prze-
praw, dla zaciósania palisady, y
kołow, dla opłonienia lodow, dla
podcięcia parkánow, y kobylic w
szturmie, a zaś Muszkiet lontowy
ma*

Obozu, potrącając im potrosze w pie-
niadżach, aby nie zgłodnieli; kiedy
niemoże dostać gdzie indziej kupić.]

Ci wszyscy w boju szeregow, y dobrej
sprawy doglądają, ieden drugiemu
pomagając. Doboszow, y Dzieśiatni-
now, (to jest, Gifreiterow) nie
wspominam, bo samą rzecz każe, że
przy kompaniey być muszą.

Bez Cyruliką, y bez Slusarzów
bardzo niewygodno Kompaniey.

Kapellana tudzież przy Cho-
ragwi po kátholicku mieć potrzeba.

Pieszego Muszkietera taki ma
być porządek, szablą u boku, to-
porek u pása, dla naprawy prze-
praw, dla zaciósania palisady, y
kołow, dla opłonienia lodow, dla
podcięcia parkánow, y kobylic w
szturmie, a zaś Muszkiet lontowy

to camp, reducing somewhat their pay so
they will not starve, and if he doesn't get
it, he needs to buy it somewhere else.]

All of these supervise Ranks of soldiers
and their proper operation in combat,
helping each other in meantime. About
drummers and corporals (that means senior
privates) I even do not talk, because it is
obvious, that these must be at a company.

To be without barber (working also as
chirurgian) and without locksmith is
unfavourable for a company. Also it is
necessary to have catholic chaplain at unit.

Equipment of infantry musketeer
shall be this: sabre by his side, and on belt
axe for repairing roads and bridges, for
preparation of palisades and stakes, for
breaking ice, for breaking through
barriers and fences during attacks, and at
first place he shall have matchlock musket

*ma mieć z forkietą (to iest, z Wi-
delcami) dla podpory, bo tak do-
nośnieyszy Muszkiet może mieć, kie-
dy z podpora strzela, á zátym do-
brze wymierzy, y lepiej dotrzyma,
kiedy ręká pod Muszkietem nie wa-
tleie. Ma mieć osobná Procho-
wnicę, dla podsypki z suchym pro-
chem, drot przy Prochownicy, dla
przekłócia zapalu, Stępel z Kráy-
cárem dla codziennego przechedo-
zenia rury (lubo niektórzy porzą-
dni Officierowie przy Dzięśiatni-
kách tylko takowe steple, z kráycá-
rámi maia, aby żołdat każdy, gdy
mu go potrzebá, dla przechodoże-
nia rury, mógł go zażyć) aby rdza
nie zaśiádła, czym kula opieráiac
sie nieszybko idzie. Ma mieć Pul-
wersak ná dwa funty prochu, á*
206-

ma mieć z forkietą (to iest, z Wi-
delcami) dla podpory, bo tak do-
nośnieyszy Muszkiet może mieć, kie-
dy z podpora strzela, á zátym do-
brze wymierzy, y lepiej dotrzyma,
kiedy ręká pod Muszkietem nie wa-
tleie. Ma mieć osobná Procho-
wnicę, dla podsypki z suchym pro-
chem, drot przy Prochownicy, dla
przekłócia zapalu, Stępel z Kráy-
cárem dla codziennego przechedo-
zenia rury (lubo niektórzy porze-
dni Officierowie przy Dzięśiatni-
kách tylko takowe steple, z kráycá-
rámi maia, aby żołdat każdy, gdy
mu go potrzebá, dla przechodoże-
nia rury, mógł go zażyć) aby rdza
nie zaśiádl, czym kula opieráiac
sie nieszybko idzie. Ma mieć Pul-
wersak ná dwa funty prochu, á

with rest (that means with fork) for it's
support, because in that way he can shot
farther by shooting from rest. Also, he can
better aim and hold the piece, because his
hand will not get tired.

He shall have his own powder flask for
charging with dry powder, at powder
flask he shall also have needle for cleaning
of flash hole, scouring stick with scraper
for everyday cleaning of the bore (because
earlier on some officers issued such
scouring sticks only to corporals, so every
soldier could use it in case of cleaning the
bore), so rust will not bult up in the bore,
as then bullet resists and can be loaded only
slowly.

He shall have big flask for two pounds of
gunpowder,

z osobną przy Pulwersaku trzy pu-
szki wiszące, albo ładunki dre-
wniane z przykrywadkami (takie
wiec u Bándolierow zwykle by-
wają) dla nasypiania pojedynko-
wych zwykłych naboiow, bo snadniey
z pulwersaká w ładunki wcześnie
nasypać prochu (dla predszego ná-
bicia Muszkietu, gdy nagle strzyląc
przyidzie,) aniżeli gdyby garścią
przyszło proch nabierać, kiedy reká
albo zimie zmárznie, albo lecie spo-
tniecie, gdzie albo mało, albo więcej
niż trzebá garścia, nabiera sie pro-
chu, á zátym proch po między pálce
sypie sie, y psuie.

Ma mieć tudzież Muszkietier
do boiu stawiający, kul trzydzieści w
worku, Lontow sażni piętnaście u
pásá, bo niewczás dodawác lontow,
kiedy

z osobną przy Pulwersaku trzy pu-
szki wiszące, albo ładunki dre-
wniane z przykrywadkami (takie
wiec u Bándolierow zwykle by-
wają) dla nasypiania pojedynko-
wych zwykłych naboiow, bo snadniey
z pulwersaká w ładunku wcześnie
nasypać prochu (dla predszego ná-
bicia Muszkietu, gdy nagle strzyląc
przyidzie,) aniżeli gdyby garścią
przyszło proch nabierać, kiedy reká
albo zimie zmárznie, albo lecie spo-
tniecie, gdzie albo mało, albo więcej
niż trzebá garścia, nabiera sie pro-
chu, á zátym proch po między pálce
sypie sie, y psuie.

Ma mieć tudzież Muszkietier
do boiu stawiający, kul trzydzieści w
worku, Lontow sażni piętnaście u
pásá, bo niewczás dodawác lontow

together with big flask he should have
hanged three boxes, that means wooden
apostles with seals (like as they are used at
bandoliers) for charging separate charges,
because easily can be put gunpowder from
big flask in advance into apostles (for
faster charging of musket, when it is
necessary to shoot immediately), instead
of charging it from palm, when palm can be
either frozen in winter or wet during
summer, also one time less, another time
more gunpowder would be picked from
palm, and also that gunpowder will fall
between fingers and be wasted..

Therefore musketeer shall have for
combat thirty bullets in his purse and
fifteen fathoms of slow match at his belt,
because it's too late to supply new match

kiedy sie potrzebá przedłuży, á czásem, y przez noc do drugiego dnia przetrwa, lubo daley iednym zapędem ciągnąć przyidzie Woysku. Spiśnik, álbo Pikinier ma mieć Száble, Toporek, y Spise, to iest, Pike ná łokci siedm, z ostrym grotem.

Niektorzy Proporce do Pik dawia, ále tego z wielu miar nie potrzebá.

Co z strony Stárszyny dołożyć nieopuszczę.

W*Szytkiey dobrej sprawy wojenney iest Mátka Posłuszeństwo Zolnierzá, ktore z tad pochodzi, aby nie tylko prostych Zoldatow mieć w ostrey groźie, często karac, rzadko odpuszczaiac: ále też aby stárszy Officier mnieyszych*
B pod

kiedy se potrzebá przedłuży, á czásem, y przez noc do drugiego dnia przetrwa, lubo daley iednym zapędem ciągnąć przyidzie Woysku. Spiśnik, álbo Pikinier, ma mieć Száble, Toporek, y Spise, to iest, Pike ná łokci siedm, z ostrym grotem.

Niektorzy Proporce do Pik dawia, ále tego z wielu miar nie potrzebá.

Co z strony Stárszyny dołożyć nieopuszczę.

Wszystkiey dobrej sprawy wojenney iest Mátka Posłuszeństwo Zolnierza, ktore z tad pochodzi, aby nie tylko prostych Zoldatow mieć w ostrey groźie, często karac, rzadko odpuszczaiac; ále też aby stárszy Officier mnieyszych

when combat drags for long time, sometimes lasting even till night or to other day, or in case that army need to continue in campaign immediately.

Spearman or pikeman shall have sabre, axe and a spear, that means pike, which shall be seven ells long (about 4 to 5 yards) and with sharp tip.

Some are putting flags on their pikes, but I consider that unnecessary.

What I cannot omit regarding the officers

Mother of any proper military undertaking is obedience of the soldier. Consequently that means that it's necessary to keep in strict discipline not only common soldiers, frequently punish them and only seldomly forgive, but also that senior

pod soba Officyerow karał bez brá-
ku, strofował, z nimi się názbyt
niepospolitował. Luboć się przy-
stoyna ludzkość, y powinne każdego
uszanowanie niegani, ale to wstytka
ma bydź przy powadze zwierzchno-
ści, bo zbytne stowarzyszenie się
wzgárdę przynosi. Zkad w przod
nieuszanowanie stárszego, potym
pogárdzenie zwierzchności, y samo
náostátek pochodzi nieposłuszeństwo,
zrzodło wszytkich zbrodni woennych.
Dla tegoż w Cudzoziemskich Woy-
skách każdy Kapitan nietylko Zol-
datá, ale y Officyerá gárdlem ká-
rać może, a zaś pułkownik ma ká-
żdego Kapitaná śmierć, y żywot w
swoiey mocy, w czym zupełna zwierz-
chność, a zatym poważanie Stár-
szyny. A luboć się y to máła zda, ie-
dnakże

pod soba Officierow karał bez brá-
ku, strofował, z nimi się názbyt
niepospolitował. Luboć się przy-
stoyna ludzkość, y powinne każdego
uszanowanie niegani, ale to wstytka
ma bydź przy powadze zwierzchno-
ści, bo zbytne stowarzyszenie się
wzgárdę przynosi. Zkad w przod
nieuszanowanie stárszego, potym
pogárdzenie zwierzchności, y samo
náostátek pochodzi nieposłuszeństwo,
zrzodło wszytkich zbrodni woennych.
Dla tegoż w Cudzoziemskich Woy-
skách każdy Kapitan nietylko Zol-
datá, ale y Officyerá gárdlem ká-
rać może, a zaś pułkownik ma ká-
żdego Kapitaná śmierć, y żywot w
swoiey mocy, w czym zupełna zwierz-
chność, a zatym poważanie Stár-
szyny. A luboć się i to máła zda, ie-

officer need to punish his subordinate
officers without delay, and not to befriend
with them. Being kind is favoured, and
also it's necessary to deal with everybody
with respect, but all of that must be based
on seniority, because too much friendsip
endangers discipline.

At first came disrespect for seniority, then
contempt for officers, and at the end
disobedience comes, which is source of all
war crimes.

Therefore in foreign armies captain can
court marshal to death not only common
soldiers, but also officers subordinate to
him. Colonel have in his hands life or death
of every captain, and in this is the full
sovereignty and honour towards the
officers.

And it can look like a minor thing,

dnákże do poważenia zwierzchności przytoczyć należy, iż niższy Officier przy obecności stárszego, iako to Ká-pitan przy Pułkowniku, Porucznik przy Kápitanie, albo Choraży przy Poruczniku, &c. śieść niemoże (y owšem stać przed nim. powinien z uszánowaniem) aż za powtornym ro-skazánien stárszego. Zoldat, zaś al-bo Ráytar prosty, za drzwiami zo-stáie.

Ták tedy porzadek Pułku cále-go, y káżdego Zoldatá námieniwszy, samo Cwiczenie nástepuie.

Piefze Cwiczenie.

piechotne Cwiczenie ná troie sie dzielić może.

1. Cwiczenie w záżywaniu Orę-za, to iest, iako záżyć Muszkietá,
B 2 iako

dnákże do poważenia zwierzchności przytoczyć należy, iż niższy Officier przy obecności stárszego, iako to Ká-pitan przy Pułkowniku, Porucznik przy Kápitanie, albo Choraży przy Poruczniku, etc. śieść niemoże (y owšem stać przed nim powinien z uszánowaniem) aż za powtornym ro-skazánien stárszego. Zołdat, zaś al-bo Ráytar prosty, za drzwiami zo-stanie.

Ták tedy porzadek Pułku cále-go, y káżdego Zołdatá námieniwszy, same Cwiczenie nástepuie.

Piefze Cwiczenie

Piechotne Cwiczenie ná troie sie dzielić może.

1. Cwiczenie w záżywaniu Orę-za, to iest, iako záżyć Muszkietá,

but officer's grace is even that on his decision depends, whether subordinate officer in presence of senior officer, that means captain at colonel, lieutenant at captain or ensign at lieutenant, can sit down (and of course is standing in front of him with respect), but only at second call of senior officer.

Common infantryman or cavalryman shall stay behind the door.

So as we discussed regulations regarding whole regiment and also regarding every soldier, we can continue with training itself.

Training on foot

We can divide infantry training into three parts:

1. Training in handling of weapons, that means how to use musket,

*iáko nábić, iáko strzelić, iáko
spisa władać, y szabla.*

2. *Cwiczenie w obrotách, iáko
sie ná te, y ná owe strone obroćić
ku nieprzyiacielu? iáko szeregi,
y rzedy spráwić? iáko nie po-
mieszać sie? iáko następować,
wstepować, lubo iedna Kompá-
nia, lubo całym Pulkiem, przeci-
wko piessemu nieprzyiacielowi,
albo przeciwko konnemu.*

3. *Cwiczenie w porzadku woien-
nym, iáko stráže ząwodzić, y
podstuchy? iáko Hásto wydá-
wać? iá o szańcow bronić, y do-
bywać, iáko wály sypać, y darnie
rzezać, przeprawy naprąwιάć,
iáko przy Armácie stawać? iáko
sie w cignieniu zachować, iáko
ná stánowisku, iáko występnych
karác.*

iáko nábić, iáko strelić, iáko
spisa władać, y szabla.

2. Cwiczenie w obrotách, iáko
sie na t, y ná owe strone obroćić
ku nieprzyiacielu? iáko szeregi,
y rzedy spráwić? iáko nie po-
mieszać sie? iáko następować,
ustepować, lubo iedna Kompá-
nia, lubo całym Pulkiem, przeci-
wko pieszemu nieprzyiacielowi,
álbo przeciwko konnemu.

3. Cwiczenie w porzadku woien-
nym, iáko stráže ząwodzić, y
podstuchy? iáko Hásto wydá-
wać? iáko szańcow bronić, y do-
bywać, iáko wály sypać, y darnie
rzezać, przeprawy naprąwιάć,
iáko przy Armácie stawać? iáko
sie w cignieniu zachować, iáko
ná stánowisku, iáko występnych

how to charge it, how to shoot, how
to handle pike and sabre.

2. Training in maneuvers, that means
how to turn to one or other side
towards the enemy? How to form
ranks and files? How not to mix
them? How to advance, withdraw,
either by one company or by whole
regiment, either against infantry or
mounted enemy.

3. Training in military order, that
means how to draft guards and
scouts? How to set watchwords?
How to conquer or defend
fortifications, how to build up
ramparts, to cut sods, how to
prepare transport, and how to stand
at the cannon? How to behave
during campaign, how at camp, and
how to punish vicious ones.

karác. O czym wszytkim z osobná
mowić by potrzebná, ále krotko
wspomnie, nie tak ábyś wszytkę
Woienná spráwe z tad przeiać
miał, ktoryś sie nigdy przedtym
w Woynie Pieszey niećwiczyl, ále
przynamniey, żebyś sobie z tego
Memoryálu przypominał, coś
zápomniał, lubo sie lepiej refle-
ktował, do lepszego wszytko przy-
wodzac porzadku.

I.

Cwiczenie z Muszkietem w
záżywaniu Oręža.

Położcie Muszkiety na ziemi.
Maćcie dosyć prochu w Pul-
wersakách?
Kul sześć w gębe włożyć.
Zápalay lonty.

B 3 Wez-

karác. O czym wszytkim z osobná
mowić by potrzebná, ále krotko
wspomnie, nie tak ábyś wszatkie
Woienná spráwe z tad przeiać
miał, ktoryś sie nigdy przedtym
w Woynie Pieszey niećwiczyl, ále
przynamniey, żebyś sobie z tego
Memoryálu przypomniał, coś
zápomniał, lubo sie lepiej refle-
ktował, do lepszego wszytko przy-
wodzac porzadku.

I.

Cwiczenie z Muszkietem w
Záżywaniu Oręža.

Położcie Muszkiety na ziemi.
Maćcie dosyć prochu w Pul-
wersakách?
Kul sześć w gębe włożyć.
Zápalay lonty.

Regarding all of this, it should be
neccassary to talk about separately,
but here I make only a note, so you
will not get all stuff related to
warfare from here, in case you did
not to train before in infantry
warfare, but at least in a way so you
will remind yourself from this list
what you forgot, or for better
sorting all issues up to make better
order in them.

I.

Training with musket in handling of
weapons.

Lay down your muskets on the ground.
Do you have enough gunpowder in
powder flasks?
Put six bullets in your mouth.
Light your matches.

*Weźcie Muszkiety.
 Przechędoż rurę krąycárem.
 Muszkiet ná widelcá.
 Przekłóć zapal.
 Podsypuy.
 Záprzyi panewkę.
 Muszkiet do naboíu ná lewy bok
 przełoż.
 Nábijay prochem.
 Włóż kłákw, álbo pápiery, álbo
 siáná, ná wierzh prochu wrurę.
 Bo ták mocniey proch
 kule wypędza, im bár-
 dziey w rurze przytło-
 czy, á zátym dáley do-
 siaga.
 Dobyway stęplá.
 Przykroc stępel o pierśi.
 Przybiy proch stęplem.
 Kule wrurę z geby.*

Kiedy

Weźcie Muszkiety.
 Przechędoż rurę krąycárem.
 Muszkiet na widelcá.
 Przekłóć zapal.
 Podsypuy.
 Záprzyi panewkę.
 Muszkiet do naboíu ná lewy bok
 przełoż.
 Nábijay prochem.
 Włóż kłákw, álbo pápiery, álbo
 siáná, na wierch prochu w rurę.
 Bo ták mocniey proch
 kule wypędza, im bár-
 dziey w rurze przytło-
 czy, á zátym dáley do-
 siaga.
 Dobyway stęplá.
 Przykroc stępel o pierśi.
 Przybiy proch stęplem.
 Kule w rurę z geby.

Take your muskets.
 Clean bore with scrapper.
 Lay your musket in your rest.
 Open your pan.
 Charge your pan.
 Close your pan.
 Put musket to your left hip for charging.

 Charge your musket with powder.
 Put fabric, paper or hay on top of the
 powder.
 Because then powder push
 bullet with more force when
 it is more compressed, and
 therefore it's possible to shot
 longer.
 Draw your scouring stick.
 Shorten scouring stick towards breast.
 Ram powder with scouring stick.
 Put bullet from mouth to bore.

*Kiedy zaś powoli dzieie
sie, przynamney w
pierwszym naboju kule
ná fleytuch niech ná-
bije Piechotá, dla pe-
wnieyszego strzelania,
aby nie samopás leciá-
lá kulá.*

*Przybiy stępem kule włożwszy pá-
pierz, albo kłakow, albo sianá ná
kule dla lepszego przytłoczenia.*

Schoway stępel.

Muszkiet ná Widelcá.

Muszkiet do gory.

Muszkiet ná ramie.

Muszkiet ná widelcá.

Gotuyćie sie.

Oddmuchnićie lonty.

Fasuy lonty w kurek.

Przypátrż do panewki.

B 4

Dwa

Kiedy zaś powoli dzieie
sie, przynamney w
pierwszym naboju kule
ná fleytuch niech ná-
bije Piechotá, dla pe-
wnieyszego strzelania,
aby nie samopás leciá-
lá kulá.

Przybiy stępem kule włożwszy pá-
pierz, albo kłakow, albo sianá ná
kule dla lepszego przytłoczenia.

Schoway stępel.

Muszkiet ná Widelcá.

Muszkiet do gory.

Muszkiet ná ramie.

Muszkiet ná widelcá.

Gotuyćie sie.

Oddmuchnićie lonty.

Fasuy lonty w kurek.

Przypátrż do panewki.

If there is no haste, then at
least for first shot bullet shall
be charged patched, so that
shot will be more powerful
and also the bullet will not
fall from the bore.

Put the bullet into bore and put paper,
fabric or hay on top of it, and ram it,
so it will be rammed better into bore.

Return your scouring stick.

Lay your musket in your rest.

Take your musket up.

Shoulder your musket.

Lay your musket in your rest.

Make ready.

Blow off your matches.

Cock your match.

Check your pan.

*Dwa pálcá ná panewkę.
 Następuj trzema krokámi.
 W drugim kroku odmuchniy lont.
 { w Trzecim kroku przykláday.
 { Otworz panewkę.
 { Mierzay, Pal.
 W strzelániu iáko naywiększym
 krokiem stawáć, lewe koláno zgia-
 wśy, á o rámie práwe Muszkiet iáko
 naylepiey oprzeć, złożywszy sie po
 Muskiecie, żeby Muszkiet w zad-
 nie traćił. Dla tegoż naylepszy taki
 Officyer, który káżdego Zoldata po-
 iedynkiem zrazu ćwicz, pilno po-
 strzegáiac, iáko sie który składa do
 Muszkietu, lubo w inszych okoliczno-
 ściach, ieżeli co opuści, kupa zaś cwi-
 czac, trudno postrzeć w czym który
 błądzi, álbo poprawy potrzebuie.
 W głowe chłopá mierzác, lubo
 gora,*

Dwa pálcá ná panewkę.
 Następuj trzema krokámi.
 W drugim kroku odmuchniy lont.
 { w Trzecim kroku przykláday.
 { Otworz panewkę.
 { Mierzay, Pal.
 W strzelániu iáko naywiększym
 krokiem stawáć, lewe koláno zgia-
 wśy, á o rámie práwe Muszkiet iáko
 naylepiey oprzeć, złożywszy sie po
 Muskiecie, żeby Muszkiet w zad-
 nie traćił. Dla tegoż najlepszy taki
 Officyer, który káżdego Zoldata po-
 iedynkiem zrazu ćwicz, pilno po-
 strzegáiac, iáko sie który składa do
 Muszkietu, lubo w inszych okoliczno-
 ściach, ieżeli co opuści, kupa zaś cwi-
 czac, trudno postrzeć w czym który
 błądzi, álbo poprawy potrzebuie.

W głowe chłopá mierzác, lubo

Two fingers on your pan.
 With three steps advance.
 In second step blow off your match.
 { in third step shoulder your piece.
 { Open your pan.
 { Present, Give fire.

When shooting, stand in a way
 like you are doing long step, bend left knee
 and shoulder your musket the best you
 can, so the musket will not went back and
 you will not loose it.
 Therefore, the best oficer is who train
 every soldier individually and diligently
 watches, how everyone stands with his
 musket. In other cases, when whole unit
 train together, it is difficult to determine in
 what way someone is making mistake, or
 who needs correction.

Aim on head or even higher

gora, kiedy sie nádół strzela, bo tak
aż na przestrzał ledwie w puł chłopa
trafiś; kiedy zaś zbliská? w ten
czas dopiero mierzác w puł chłopá
potrzebá.

Lont między pálce z kurká.

Ustępuj zá szeregi.

Wydrap pálcem panewkę.

Podsypuj idac.

Zaprzij panewkę.

Muszkiet do naboju ná lewa strone
przełoż. Tak iáko przedtym že
wszytkiemi okolicznościami idac
nabijác.

Muszkiet ná Widelcá.

Postaw Muszkiet,

Muszkiet do gory,

Muszkiet ná ramię. Lubo (kiedy
podrožno iść potrzebá) obroc
Muszkiet zádem ná ramię wzię-
wszy zá rure. B s Po-

gora, kiedy sie nádół strzela, bo tak
aż na przestrzał ledwie w puł chłopa
trafiś; kiedy zaś zbliská? w ten
czas dopiero mierzác w puł chłopá
potrzebá.

Lont między pálce z kurká.

Ustępuj zá szeregi.

Wydrap pálcem panewkę.

Podsypuj idac.

Zaprzij panewkę.

Muszkiet do naboju ná lewa strone
przełoż. Tak iáko przedtym že
wszytkiemi okolicznościami idac
nabijác.

Muszkiet ná Widelcá.

Muszkiet do gory.

Muszkiet ná ramię. Lubo (kiedy
podrožno iść potrzebá) obroc
muszkiet zádem ná ramię wzię-
wszy zá rure.

when you shoot downwards, because this
way you will hit the person about at half
height. When shooting close? Only then
you aim to half of human height.

Take match between fingers from cock.

Withdraw behind Ranks.

Clean your pan with finger.

Charge your pan walking.

Shut your pan.

Put your musket towards your left hip.

Same as before, continue charging
with all relevant movements.

Lay your musket in your rest.

Hold up your musket.

Shoulder your musket. Or (when it is
necessary to walk a long way) turn
musket with stock on your
shoulder and hold it on barrel.

Postępuj. Marsz.

Ieżeliby sie trąfiło Piechote ćwiczyć z kołowymi Muszkietami, to iest co sie kluczem nakręcaia, nie maß różności od tego, co sie wyżej rzekło. Tylko co sie tu mowi o fasowaniu lontow, rozumieć sie będzie o nakręcaniu kluczem Muszkietu, kule tudzież nie zgeby sámopás puszczać wrure, ale każda stepem nabijac będzie potrzebá, miásto zaś odmuchnienia lontu, kurek przykládać.

Cwiczenie także w Obrotách nie iest różne od Cwiczenia z Lontowymi Muszkietami, ktore niżej masz.

2. Cwi-

Postępuj. Marsz.

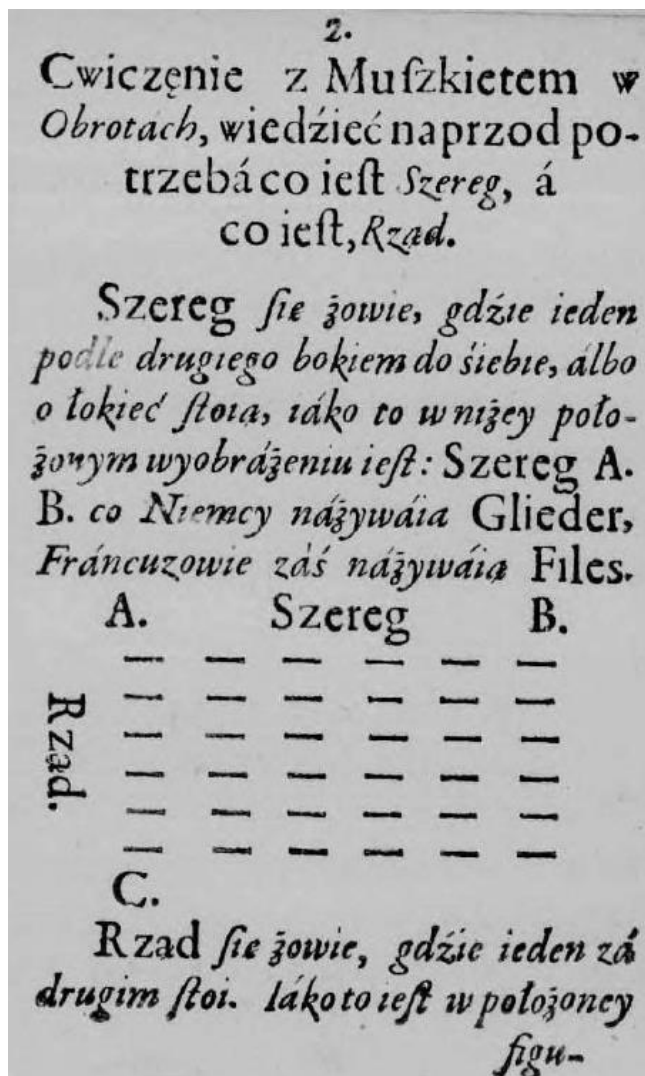
Ieżeliby sie trąfiło Piechote ćwiczyć z kołowymi Muszkietami, to iest co sie kluczem nakręcaie, nie masz różności od tego, co sie wyżej rzekło. Tylko co sie tu mowi o fasowaniu lontow, rozumieć sie będzie o nakręcaniu kluczem Muszkietu, kule tudzież nie z geby sámopás puszczać w rure, ale każda stepem nabijac będzie potrzebá, miásto zaś odmuchnienia lontu, kurek przykládać.

Cwiczenie także w Obrotách nie iest różne od Cwiczenia z Lontowymi Muszkietami, ktor niżej masz.

Advance. Forward.

In case there will be need of training infantry in usage of wheellock muskets, which need to be stretched by key, there are no differences from what was discussed earlier. Only where cocking of match is mentioned, stretching of lock is performed instead, bullet will not fall inside the bore but need to be rammed by scouring stick, and instead of blowing the match you will close the cock.

Training in maneuvers does not differ in any respect from training, which is applied for matchlock muskets, and which you can find below.

2.
Cwiczenie z Muszkietem w
Obrotách, wiedzieć naprzód po-
Trzebá co iest *Szereg*, á
co iest, *Rząd*.

Szereg sie żowie, gdzie ieden
podle drugiego bokiem do siebie, albo
o łokieć stoia, iáko to w niżej poło-
żonym wyobrażeniu iest: Szereg A.
B. co Niemcy nazywáia Glieder,
Fráncuzowie zaś nazywáia Files.

	A.		Szereg		B.
Rząd.	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—

C.
Rząd sie zowie, gdzie ieden zá
Drugim stoi, iáko to iest w położoney

2.
Training with musket in maneuvers,
when it is at first place necessary to know
what is rank and file.

Rank is when one is standing beside
the other, just next to or about in one ell
(about 3 feet) distance, like i tis drawn
below: File A. B., what Germans call
Glieder and Frenchmen Files.

	A.		Rank		B.
File	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—

C.
File is when one is standing behind
other, like it is shown

*figurze Rząd. A. C. Co Niemcy
nazywają Reigen. Francuzowie
zaś nazywają Rángs.*

*To tedy zrozumiałszy Cwiczenie
w Obrotach, łatwo każdy zrozumieć
może.*

W prawo?

*To jest, obroć się na prawą rękę.
Stawcie się.*

W lewo,

*To jest, obroć się na lewą rękę.
Stawcie się.*

W prawo obroć się całe.

*To jest, obroć się aż nązad, gdzie
był zad, aby tam czołem stąnać.*

Stawcie się.

W lewo obroć się całe.

Stawcie się.

*Rosprzestrzenie Rzędy w prawo, y
w lewo.*

Dwoy-

figurze Rząd. A. C. Co Niemcy
nazywają Reigen. Francuzowie
zaś nazywają Rángs.

To tedy zrozumiałwszy Cwiczenie
W Obrotach, łatwo każdy zrozumieć
może.

W prawo?

To jest, obroć się na prawą rękę.
Stawcie się.

W lewo,

To jest, obroć się na lewą rękę.
Stawcie się.

W prawo obroć się całe

To jest, obroć się aż nązad, gdzie
był zad, aby tam czołem stąnać.

Stawcie się.

W lewo obroć się całe

Stawcie się.

Rosprzestrzenie Rzędy w prawo, y
w lewo.

at attached picture, rank A. C., what
Germans call Reigen and Frenchmen
Rángs.

When one understand this, then
everyone can learn trainings in maneuvers
easily.

To the right hand?

That is, turn to your right hand.
As you were.

To the left hand,

That means, turn at your left hand.
As you were.

To the right hand about.

That means turn around, to stand
front where you had back.

As you were.

To the left hand about.

As you were.

Open your Files to right and left.

Dwoycie szeregi w prawo.

To iest, sámemisz szeregami przez wtory.

Stawcie się.

Dwoycie szeregi w lewo.

To iest, sámemisz szeregami przez wtory.

Stawcie się.

Rosprzeźrzenie szeregi, [Albo przednimi szeregami naprzod, albo zódnimi náząd troche ustapiwszy.]

Dwoycie rzedy w prawo.

[To iest, sámemisz rzedami przez wtory.]

Stawcie się.

Dwoycie Rzedy w lewo.

Stawcie się.

Puźredow zódnie, dwoycie szeregi w prawo (albo w lewo) do przodká.

[To iest, aby szredni szereg, áz po między pierwszy wszedł.]

Staw-

Dwoycie szeregi w prawo.

To iest, sámemusz szeregami przez wtory.

Stawcie się.

Dwoycie szeregi w lewo.

To iest, sámemusz szeregami przez wtory.

Stawcie się.

Rosprzeźrzenie szeregi [Albo przednimi szeregami naprzod, albo zódnimi náząd troche ustapiwszy.]

Dwoycie rzedy w prawo.

[To iest, sámemisz rzedami przez wtory.]

Stawcie się.

Dwoycie rzedy w lewo.

Stawcie się.

Puźredow zódnie, dwoycie szeregi w prawo (albo w lewo) do przodká.
[To iest, aby szredni szereg, áz po między pierwszy wszedł.]

Ranks to the right hand double.

That means one file through another.

As you were.

Ranks to the left hand double.

That means one file through another.

As you were.

Open your Ranks [either by front ranks moving forward, or by rear ranks a bit backwards.]

Files to the right hand double.

[That means by one File through another]

As you were.

Files to the left hand double.

As you were.

Back half of files, double the ranks to the right (or left) forward. [That means middle file will go between the front one]

Stawćcie się.

Pułszeregów dwoyćie Rzedy w prawo.

*[To iest, z lewego skrzydła na prawe.
Albo z prawego skrzydła na lewe.]*

Stawćcie się.

Pułszeregów prawego skrzydła, w prawo.

Pułszeregów lewego skrzydła, w lewo.

*Pułrzedów zádnych w lewo (albo w
prawo) obroć się cale.*

*Tym łatwo uczynić, aby
kompánia ná wszystkie czte-
ry strony czołem oraz stá-
nelá, tyłem do śródká.*

Stawćcie się.

*Ściśniycie Rzedy do śródká, [to iest, z o-
budwu skrzydeł.]*

Stawćcie się.

*Ściśniycie Rzedy ná lewe skrzydło,
(albo ná prawe.) To iest, z ie-
dnego skrzydła ná drugie.*

Stawćcie się.

Ści-

Stawćcie się.

Pułszeregów dwoyćie Rzedy w prawo.

[To iest, z lewego skrzydła na prawe
Albo z prawego skrzydła na lewe.]

Stawćcie się.

Pułszeregów prawego skrzydła, w prawo

Pułszeregów lewego skrzydła, w lewo.

Pułrzedów zádnych w lewo (albo w
prawo) obroć się cale.

Tym łatwo uczynić, aby
kompánia ná wszystkie czte-
ry strony czołem oraz stá-
nelá, tyłem do śródká.

Stawćcie się.

Ściśniycie Rzedy do śródká, [to iest, z o-
budwu skrzydeł.]

Stawćcie się.

Ściśniycie Rzedy ná lewe skrzydło,
(albo na prawe.) To iest, z ie-
dnego skrzydła ná drugie.

Stawćcie się.

As you were.

Half of the ranks, double files to the right.

[That means from left flank to right
one, of from right flank to left one]

As you were.

Half of right wing files, face right.

Half of left wing files, face left.

Half of back files, top the left (or right)
hand about.

By doing this it can be easily
archieved, that company is
facing all four directions
with backs pointing to center.

As you were.

Close files to the middle [that means
from both flanks.]

As you were.

Close Files to left flank (or to right one).
That means, from one flank to another.

As you were.

Ścisniyć szereg do Przodk. [To iest aby się tylne szeregi ku pierwszemu zemknęły.]

Ciała kupa w prawo (albo w lewo, iako potrzeba) obracać się czołem w miejscu. Co Niemcy żowią Sich Schwenden. Francuzowie zaś nazywają Se Conuerfer.

Stawć się.

Na prawe y na lewe skrzydło zemknąć Rzędy ze środką, [żeby środek otworzony był dla Armaty.]

Stawć się.

Na prawe y na lewe skrzydło, dwoycie Rzędy ze środką. [To iest, średnimi Rzędami, co się także dla otworzenia Armaty czyni.]

Stawć się.

Rosprzestrzenie Rzędy w prawo y w lewo.

Prze-

Ścisnić szeregi do Przodk. [To iest aby się tylne szeregi ku pierwszemu zemknęły.]

Ciała kupa w prawo (albo w lewo, iako potrzeba) obracać się czołem w miejscu. Co Niemcy żowią Sich Schwenden. Francuzowie zaś nazywają Se Conuerer.

Stawć się.

Na prawe i na lewe skrzydło zemknąć Rzędy ze środką, [żeby środek otworzony był dla Armaty.]

Stawć się.

Na prawe y na lewe skrzydło, dwoycie Rzędy z środką [To iest, średnimi rzędami, co się także dla otworzenia Armaty czyni.]

Stawć się.

Rosprzestrzenie Rzędy w prawo y w lewo.

Close Ranks forward [that means, back files will stick to front ones]

Whole unit, turn right (or left, as necessary) standing at same place. This is calld Sich Swenden by Germans. Frenchmen call it Se Conuerer.

As you were.

To both right and left flank, close your files from the middle. [so the center will stay open for cannon.]

As you were.

To right and left flank, double files from the middle. [That means by middle ranks, what is also used for making place for cannon.]

As you were.

Open your files to left and right.

*Przechodźcie szeregi w prawo (albo
w lewo nązad, [co się Contramarsem
żowie.]*

Stawćcie się.

*[Czynia także Contramars z iednego
skrzydła na drugie. To iest, aby z
iednego skrzydła Rzedy na drugie
skrzydło przechodziły.]*

Stawćcie się.

*Z prawego, y lewego skrzydła dwoyćie
Rzędy do środka. [To iest, pobocznymi
Rzędami ze skrzydeł.]*

Stawćcie się.

*Puł Rzedow ządnie, obroć się w prá-
wo cąle nązad.*

Stawćcie się.

*Z tych wszystkich Obrotow
Utarczką kształtować się
może.*

*Dwá szeregi pierwsze gotuyćcie się,
Pierwszy szereg następuy trzema krokami.
Odmu-*

Przechódźcie szeregi w prawo (albo
w lewo nązad, [co się Contramarsem
żowie.]

Stawćcie się.

[Czynia także Controamars z iednego
Skrzydła na drugie. Ti iest, aby z
iednego skrzydła Rzedy na drugie
skrzydło przechodziły]

Stawćcie się.

Z prawego, y lewego skrzydła dwoyćie
Rzędy do środka [To iest, pobocznymi
Rzędami ze skrzydeł.]

Stawćcie się.

Puł Rzedow ządnie, obroć się w prá-
wo cąle nązad.

Stawćcie się.

Z tych wszystkich Obrotow
Utarczką kształtować się
Może.

Dwá szeregi pierwsze gotuyćcie się,
Pierwszy szereg następuy trzema
krokami

Went through ranks on right side (or
left) Backward. [what is called
Countermarch]

As you were.

[also, Countermarch from one flank to
another is performed, that means
files went from one flank to
another.]

As you were.

From both right and left flank, double
Your files towards the middle. [That
means by side files to the middle.]

As you were.

Half or rear files, turn around facing
backwards.

As you were.

From all of these maneuvers it is possible
to attack.

First two ranks, make ready.

First rank, advance by three steps.

Odmuchniy lont. Otworz panewkę.
Mierzay. Pal.

W prawo (albo w lewo) ustepuy za
szeregi, podsypuiac, y nabijaiac.
[tak iako przed tym się rzekło, a dru-
dzy znowu niech następuia.]

Czāsem na dwoie rozdzielonym sze-
regiem ustepuie Piechota po wy-
strzeleniu, że iedną połowā szere-
gu idzie w lewo, druga w prawo,
y znowu się za szeregami w tyle
do kupy schodza.

Czāsem też Contramarsem uste-
puia po między szeregi (wystrze-
liwszy) przechodzac.

Drugi szereg następuy. Pal.

Tak tedy, kiedy albo w miejscu sto-
iac, albo następuiac potykać się
potrzebā.

Ale kiedy ustepuiac odstrzeliwāć się
C przy-

Odmuchniy lont. Otworz panewkę.

Mierzay. Pal.

W prawo (albo w lewo) ustepuy za
szeregi, podsypuiac, y nabijaiac.
[tak iako przed tym się rzekło, a dru-
dzy znowu niech następuia.]

Czāsem na dwoie rozdzielonym sze-
regiem ustepuie Piechota po wy-
strzeleniu, że iedną połowā szere-
gu idzie w lewo, druga w prawo,
y znowu się za szeregami w tyle
do kupy schodza.

Czāsem też Contramarsem uste-
uia po między szeregi (wystrze-
liwszy) przechodzac.

Drugi szereg następuy. Pal.

Tak tedy, kiedy albo w miejscu sto-
iac, albo następuiac potykać się
potrzebā.

Ale kiedy ustepuiac odstrzeliwāć się

Blow off your match. Open pan cover.

Present. Give Fire.

Withdraw to right (or left) side behind
the ranks, charging pan and loading.
[and like as was described before, in
meantime another file advances]

Sometimes infantry withdraws after shot
divided to halves, so that one half
went left and other right, meeting
together behind the ranks at the
rear.

Sometimes you withdraw behind ranks
also by Countermarch, that means after
shot you withdraw between ranks.

Second rank, advance. Give Fire.

This is how need to be fought when
standing on the spot, or advancing.

But when it is necessary to shot when

przychodzi, tedy sie od zádnych
 szeregów strzelanie poczyna, ná
 czolo przed szeregi ustępuiac po
 wystrzeleniu.
 Kiedy zaś skrzydłem lewym, albo prá-
 wym nieprzyiaciel náciera, tedy
 z iednego skrzydła rzedami na-
 stępuia, a za drugie skrzydło prze-
 chodza Muszkietierowie.
 Kiedy zaś zedwoch skrzydeł oras, albo
 że wśytkich czterech stron nastę-
 puie nieprzyiaciel, tedy do środka
 wstępuia szeregi po wystrzeleniu:
 Ale w ten czas naylepiyey przecho-
 dzac szeregi (to iest, contramar-
 sem) do środka wstępować, ie-
 dnákże ile moze bydz ścislemi rze-
 dami niechay stoi piechotá, bo
 im nayścisley stoi, tym nierozer-
 wáńszy byk, zwláscza przeciw kon-
 nemu

przychodzi, tedy sie od zádnych
 szeregów strzelanie poczyna, ná
 czolo przed szeregi ustępuiac po
 wystrzeleniu.

Kiedy zaś skrzydłem lewym, albo prá-
 wym nieprzyiaciel náciera, tedy
 z iednego skrzydła rzedami na-
 stępuia, a za drugie skrzydło prze-
 codza Muszkietierowie.

Kiedy zaś że dwoch skrzydeł oras, albo
 że wśytkich szterech stron nastę-
 puie nieprzyiaciel, tedy do środka
 ustępuia szeregi po wystrzeleniu;
 Ale w ten czas naylepiyey przecho-
 dzac szeregi (to iest, contramar-
 sem) do środka ustępować, ie-
 dnákże ilemoże bydz ścislemi rze-
 dami niechay stoi piechotá, bo
 im nayścisley stoi, tym nierozer-
 wáńszy szyk, zwláscza przeciw kon-

withdrawing, then the shooting
 starts from rear ranks, which then
 withdraw to the front ahead of the
 files after the shot.

When enemy is attacking on the left or
 right flank, then musketeers
 advance by their files for shooting
 at the flank, and withdrawing to
 opposite flank.

And when enemy is attacking from both
 flanks or is advancing from all four
 sides, then ranks withdraw to the
 middle after shooting. In this
 case it's best to withdraw through
 the Ranks (that means, by
 Countermarch) to the middle, even
 that it is necessary for infantry to
 keep as tight spacing between files
 as possible, because more tight it's
 standing is, more resilient the unit
 is, especially against

nemu nieprzyjacielowi.
*Uwazyć to potrzeba, że kiedy bez prze-
 stanku Piechota szeregami ma
 dawać ognia w szturmie, albo w
 w boiu, aby namniey sześć szere-
 gow Muszkieterow, ieden szereg za
 drugim stał; (trzeba przeto w
 tym naybárdzey ćwiczyć Pieszych,
 aby prędko idac nabijali, z jakim
 do piatego szeregu strzelanie przy-
 chodzi, bo inaczey wielki by man-
 cament był woienney) bo z jakim
 pierwszy szereg wystrzeliwszy ná-
 bije żnowu, zátym do szóstego se-
 regu strzelanie przychodzi. Dla
 czego naylepiey ieszcze, kiedy
 Dzięsięć albo Dwanaście szere-
 gow ieden zádrużim stoi, bo
 tak porzadniey ná fleytuch Mu-
 szkieterowie nabijają strzelbe z wol-
 C 2 ná*

nemu nieprzyjacielowi.

Uwazyć to potrzeba, że kiedy bez prze-
 stanku Piechota szeregami ma
 dawać ognia w szturmie, albo w
 w boiu, aby namniey, sześć szere-
 gow Muszkieterow, ieden szereg za
 drugim stał; (trzeba przeto w
 tym naybárdzey ćwiczyć Pieszych
 aby prędko idac nabijali, z jakim
 do piatego szeregu strzelanie przy-
 chodzi, bo inaczey wielki by man-
 cament był woienney) bo z jakim
 pierwszy szereg wyszelałszy ná-
 bije żnowu, zátym do szóstego se-
 regu strzelanie przychodzi. Dla
 czego naylepiey ieszcze, kiedy

Dzięsięć albo Dwanaście szere-
 gow ieden zádrużim stoi, bo
 tak, porzadniey ná fleytuch Mu-
 szkieterowie nabijają strzelbe z wol-

enemy on horseback.

It is necessary to keep in mind, that if the
 infantry shall keep fire by its ranks
 uninterrupted, either in charge or in
 combat, it should have at least six
 ranks of musketeers, with one rank
 standing behind another; (therefore
 it is necessary to train the infantry
 as much as possible in charging
 when walking fast, so that they
 will be able to charge until fifth
 rank is going to shoot, in other way
 it would bring great deficiencie)
 because since first rank give shot
 and charge, the sixth file is going to
 shoot. Therefore it's the best when
 ten or even twelve ranks can stand behind
 each other, as this way the musketeers
 will charge their pieces better and with
 patched bullet, slowly and

*na niekwąpiał sie. Zaczynam lepsze
jedno takie strzelanie, aniżeli czworo
innych prędkich, kiedy ani proch,
ani kula nieprzybija sie stepem,
ale samopas w rzucona będzie w
rure, dla nagłego strzelania, y Mu-
szkiety nie tak prędko od ustawi-
ecznego ognia rozpalają sie, kiedy nie
nagle strzelba idzie.*

*Iest innych wiele Cwiczenia w o-
brotach, które sie tu nieklada, ale
kto wyżej pomienionych dobrze świad-
dom, łatwo według potrzeby y miey-
sc, co szechce, uczynić może, iedno
z drugiego stosuiac.*

**Cwiczenie z Pika
W Zazywaniu Oręża, Albo
w zazywaniu Piki.**

Pike na ziemi polož.
Weźmiecie Piki.

Pike

na niekwąpiał sie. Zaczynam lepsze
jedno takie strzelanie, aniżeli czworo
innych prędkich, kiedy ani proch,
ani kula nieprzybija sie stepem,
ale samopas w rzucona będzie w
rure, dla nagłego strzelania, y Mu-
szkiety nie tak prędko od ustawi-
ecznego ognia rozpalają sie, kiedy nie
nagle strzelba idzie.

Iest innych wiele Cwiczenia w o-
brotach, które sie tu nieklada, ale
kto wyżej pomienionych dobrze świad-
dom, łatwo według potrzeby y miey-
sc, co szechce, uczynić może, iedno
z drugiego stosuiac.

**Cwiczenie z Pika
W Zazywaniu Oręża, Albo
W zazywaniu Piki.**

Pike na ziemi polož.
Weźmiecie Piki.

with no haste. It's better to give one such
shot than four fast, where either powder
or bullet will not be rammed but thrown to
barrel falling freely, and also that muskets
will not went hot that quicky when not
shooting that fast.

There is plenty of other training in
maneuvers which I did not list here, but
everyone who understands well all listed
above can easily, depending on his need
and place, do anything he wants, deriving
second from the first one.

**Training with pike in handling of
weapons, or also in handling of pike.**

Lay down your pike on earth.
Take your pike.

*Pike postaw ná ziemi.
 Pike do gory.
 Pike ná ramię.
 Skłáday Pike czołem.
 Nadaway sztychu.
 Podnieś Pike.
 Skłáday pike w prawo (álbo w lewo)
 Nadaway sztychu.
 Podnieście Piki.
 Skłáday Piki w prawo (álbo w le-
 wo) ná zad.
 Podnieście Piki.
 Skłáday Pike ná konnego czołem.
 O ziemié opárşy Pike
 przypráwey nodze, ná
 lewa noge nálekşy.
 Száble przez lewa ręke dobyway.
 Stawćie się.
 Skłáday Pike ná konnego w lewo (ál-
 bo w prawo).*

C3

Staw-

Pike postaw ná ziemi.
 Pike do gory.
 Pike na ramię.
 Skłáday Pike czołem.
 Nadaway sztychu.
 Podnieś Pike.
 Skłáday Pike w prawo (álbo w lewo)
 Nadaway sztychu.
 Podniście Piki.
 Skłáday Pike w prawo (álbo w le-
 wo) ná zad.
 Podniście Piki.
 Skłáday Pike ná konnego czołem.
 O ziemié opárşy Pike
 przy práwey nodze, ná
 lewa noge nákleszy.
 Száble przez lewa ręke dobyway.
 Stawćie się.
 Skłáday Pike ná konnego w lewo (ál-
 Bo w prawo).

Order your pike.
 Advance your pike.
 Shoulder your pike.
 Charge your pike.
 Give thrust.
 Advance your pike.
 Charge your pike to the left (or right) side
 Give thrust.
 Advance your pike.
 Charge your pike to the right (or left)
 backwards.
 Advance your pikes.
 Charge pike forward against cavalry.
 Order your pike to the ground at
 your right foot, and bend your left
 leg.
 Grab your sabre over your left arm.
 As you were.
 Charge your pike to the left (or right)
 against cavalry.

Stawćcie się Piki.

Vymiey Pike w poł zniżywszy.

*To się zachowuie, kiedy
Kompánia dobywáiac
miastá, idzie ná straż do
szańcow pod mury, áby
z wátu nieprzyiaciel nie
obaczyl Pik w szańcách,
y celu niewźiał.*

*Albo też Pike brąć pod grot tuleią
po ziemi zá sobą wlokłsy.*

Skłáday Pike.

Podnieś Pike.

*Obroć Pike wzad grotem po ziemi
wlokac zá tuley trzymáiac.*

*To się zachowuie, kiedy
nazád z szańcow straż
odchodzi.*

*Skłáday Pike wpráwo (álbo wle-
wo) nazád.*

Náda-

Stawćcie się Piki.

Vymiey Pike w poł zniżywszy.

To sie zachowuie, kiedy
Kompánia dobywáiac
miastá, idzie ná straż, do
szańcow pod mury, áby
z wátu nieprzyiaciel nie
obaczyl Pik w szańcách,
y celu niewźiał.

Albo tesz Pike brąć pod grot tuleią

Po ziemi zá sobą wlokłszy.

Skłáday Pike

Podnieś Pike.

Obroć Pike wzad grotem po ziemi
wlokac zá tuley trzymáiac.

To sie zachowuie, kiedy

Názád z szańcow straż

Odchodzi.

Skłáday Pike wpráwo (álbo w le-
wo) náзад.

As you were, pikes.

Shorten your pike (hold pike in its half)

This is used when company is going
to attack towns, is going to guard or
to trenches under the walls, so
enemy will not see pikes in the
trenches and will not aim at them.

Or also catch the pike under the tip, and
trail it behind you on the ground.

Charge your pike.

Advance your pike.

Turn pike by its tip backwards, catch it
under tip and trail it on the ground.

This is used when guard
going back leaving trenches.

Charge your pike backwards to left (or
right).

Nádaway sztychu postępując kro-
kami.

Stawćcie się.

*potrzebá Pike w nawiekszym kroku
składać, lewe koláno zgiąwszy, dla
mocniejszego kroku.*

Cwiczenie z Pika.
w Obrotách.

TO Cwiczenie nie iest różne od
Cwiczenia Obrotow z Muszkietem,
tylko Pike do gory od ziemi
práwa ręka pod ramię podnieść trze-
bá, aby Pike iedną o drugą nie
zawadzała, w przechodzeniu szere-
gow.

Trzeba iednąk wiedzieć iáko Spi-
śników po między Muszkietery stá-
wiać. C 4 iednym

Nádaway sztychu postępując kro-
kami.

Stawćcie się.

potrzebá Pike w nawiekszym kroku
składać, lewe koláno zgiąwszy, dla
mocniejszego kroku.

Cwiczenie z Pika
w Obrotách.

To Cwiczenie nie iest różne od
Cwiczenia Obrotow z Muszkie-
tem, tylko Pike do gory od ziemi
práwa ręka pod ramię podnieść trze-
bá, aby Pike iedną o drugą nie
zawadzała, w przechodzeniu szere-
gow.

Trzeba iednąk wiedzieć iáko Spi-
śników po między Muszkietery stá-
wiać.

Give thrust, advancing with steps
simultaneously.

As you were.

It's necessary to charge the pike in longest
step as possible and bend the knee, because
then the step is much stronger.

Training with pike
In maneuvers

This training does not differ from training
in maneuvers with musket, only it's
necessary to pick up pike from the ground
and put it on right shoulder, so the pikes
will not hinder each other when these are
going between the files.

Nevertheless it's necessary to
know, how to arrange spearmen between
the musketeers.

*Iednym sie zda, aby sami Piki-
nierowie w kupie we środku stali, a
Muszkietierowie po skrzydłach. Iá-
ko widzisz pod figura, M.*

Drudzy zaś w Cynek sykuia
żeby Pikiwierowie w kupie we
środku, a po bokách Muszkietierowie
stali, ale to tylko kiedy Muszkiete-
row siła pod kompania, (iako wi-
dzisz pod figura N.) dla podzia-
łu, albo gdy sie kilka Kompanij do
kupy zgromadzi, a tak na wszystkie
strony oraz Muszkietierowie mogą
dawać ognia, każda kupa na inſza
strone (A. b. c. d.) strzelaiac,
gdy tego potrzeba.

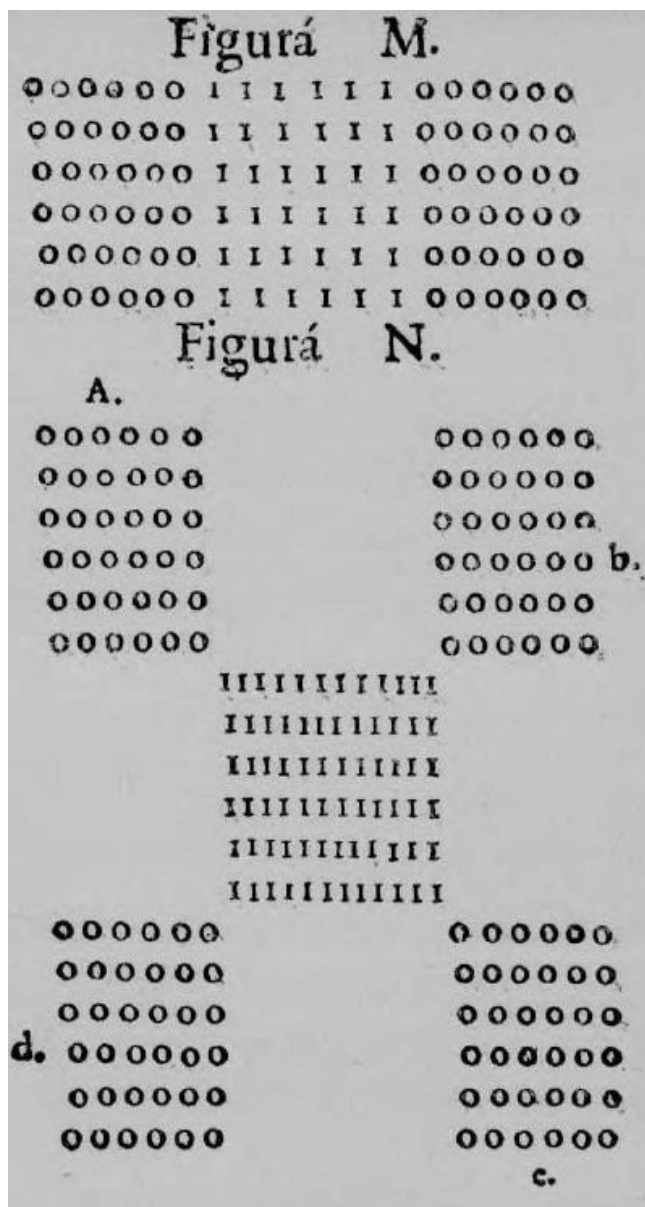
Figu-

Iednym sie zda, aby sami Piki-
nierowie w kupie we środku stali, a
muszkietierowie po skrzydłach. Iá-
ko widzisz pod figura, M.

Drudzy zaś w Cynek szykuia
żeby Pikiwierowie w kupie we
środku, a po bokách Muszkietierowie
stali, ale to tylko kiedy Muszkiete-
row siła pod kompania, (iako wi-
dzisz pod figura N.) dla podzia-
łu, albo gdy sie kilka Kompanij do
kupy zgromadzi, a tak wszystkie
strony oraz Muszkietierowie mogą
dawać ognia, każda kupa na inſza
strone (A. b. c. d.) strzelaiac,
gdy tego potrzeba.

One consider the best when
pikemen are standing together in the
middle, and musketeers at flanks, how
you can see it at figure M.

Another are arranging unit in square, so
pikemen shall stand together in the middle
and musketeers at the corners. This is
possible only when there is big numerical
superiority of musketeers in company
(like it can be seen at figure N) so it's
possible to divide them, or if it's possible to
merge several companies together. This
way the musketeers can shoot in all
directions, every part (A. b. c. d.) shooting
at other side, when it is need to do so.

Figurá M

Figure M

Figurá N

Figure N

Z Nowu są ktorzy (zwłasczá
 przeciw konnemu rozumieia,
 aby Rząd Pikinierow, á Rząd Mu-
 szkieterow przeplatáno stáwić: Mu-
 szkieterowie zaś z pomiędzy Pikinie-
 row do strzelánia występować z se-
 regow máia, y znowu zá szeregi w
 tyl ustępować wystreliwszy.
 A że tylko trzecia część bywa
 Pikinierow pod Kompánia, dwie zaś
 części Muszkieterow? Tedy we trzy,
 albo Cztery szeregi Pikinierow sprá-
 wić, áby liczba Rzedow zrownali z
 Muszkieterami, wśak też dosyć
 pierwsze trzy szeregi (albo cztery)
 postáwić przeplatáno z Pikinierá-
 mi, lubo w zádnych szeregach sámí
 Muszkieterowie stána; zwłasczá
 kiedy z zádu nikt nienáciera, iá-
 ko to widzisz ná Figurze K.
 Mo-

Znowu są krorzy (zwłasczá
 przeciw konnemu rozumieia,
 aby Rząd Pikinierow, á Rząd Mu-
 szkieterow przeplatáno stawić; Mu-
 szkieterowie zaś z pomiędzy Pikinie-
 row do strzelania występować z sze-
 regow máia, y znowu zá szeregi w
 tyl ustępować wystreliwszy.

A że tylko trzecia część bywa
 Pikinierow pod Kompánia, dwie zaś
 części Muszkieterow? Tedy we trzy,
 albo Cztery szeregi Pikinierow sprá-
 wić, áby liczba Rzedow zrownali z
 Muszkieterami, wszak też dosyć
 pierwsze trzy szeregi (albo cztery)
 postáwić przeplatáno z Pikinierá-
 mi, lubo w zádnych szeregach sámí
 Muszkieterowie stána; zwłasczá
 kiedy z zádu nikt nienáciera, iá-
 ko to widzisz ná Figurze K.

Again there are others, who (especially
 against enemy cavalrymen) are putting
 files of pikemen between files of
 musketeers. Musketeers standing
 between pikeneers shall advance in fron of
 pikeneer' Ranks when giving shot,
 returning again behind the files after
 shooting.

And what when pikeneers consist only
 one third of the company and rest is made
 of musketeers? Then it's necessary to
 arrange pikeneers into three or four
 Ranks, so number of their Files will be the
 same as for musketeers, also it's enough to
 fill in only three (or four) files across with
 pikeneers, and at rear files there will stand
 only musketeers, especially when no one
 is attacking from behind, how you can see
 at figure K.

Może też figure ná wszytkie
cztery strony oraz wysykwad
czolem, kiedy zewszad nieprzyiaciel
nacierá, przeplatano z czola kazdego,
stawiwszy Pikinierow z Muszkiete-
terami, ale wiecey ludzi potrzeba,
przynamniey, żeby po cztery szeregi
było ná każda strone Muszkietierow
(iako to widzisz na Figurze S.)
iesli wiecey bydz nie może, bo im wie-
cey szeregow (iako sie wyżej rzekło)
tym lepiey.

Zboku także będzie trzeba po-
stawić po kilką Muszkietierow z Piki-
nierami, dla zawarcia mieść pro-
żnych n. r. m. p. że tak będzie
sie zdał syk okragły, zewszad w koło
obrone máiacy.

Figurá

Może też figure ná wszytkie
cztery strony oraz uszykowad
czolem, kiedy zewszad nieprzyiaciel
nacierá, przeplatano z czola kazdego,
stawiwszy Pikinierow z Muszkie-
terami, ale wiecey ludzi potrzeba,
przynamniey, żeby po cztery szeregi
było ná każda strone Muszkietierow
(iako to widzisz na Figurze S.)
iesli wiecey bydz nie może, bo im wie-
cey szeregow (iako sie wyżej rzekło)
tym lepiey.

Zboku także będzie trzeba po-
stawić po kilką Muszkietierow z Piki-
nierami, dla zawarcia mieść pro-
żnych n. r. m. p. że tak będzie
sie zdał szyk okragły, zewszad w koło
obrone máiacy.

Also it's possible to arrange unit so it will
be facing all sides, in case that enemy is
attacking from all sides, putting pikemen
between musketeers in the front.

It's necessary to have more people for
doing that, so it will be possible to put four
Ranks of musketeers at all sides (how it
can be seen at figure S.), because the more
ranks can be arranged (like it was
described earlier), the better.

It's also necessary to put several
musketeers together with pikemen at the
flanks, so the empty places will be covered,
see n. r. m. p. Because of this the unit will
seem rounded, and will have protection all
around its perimeter.

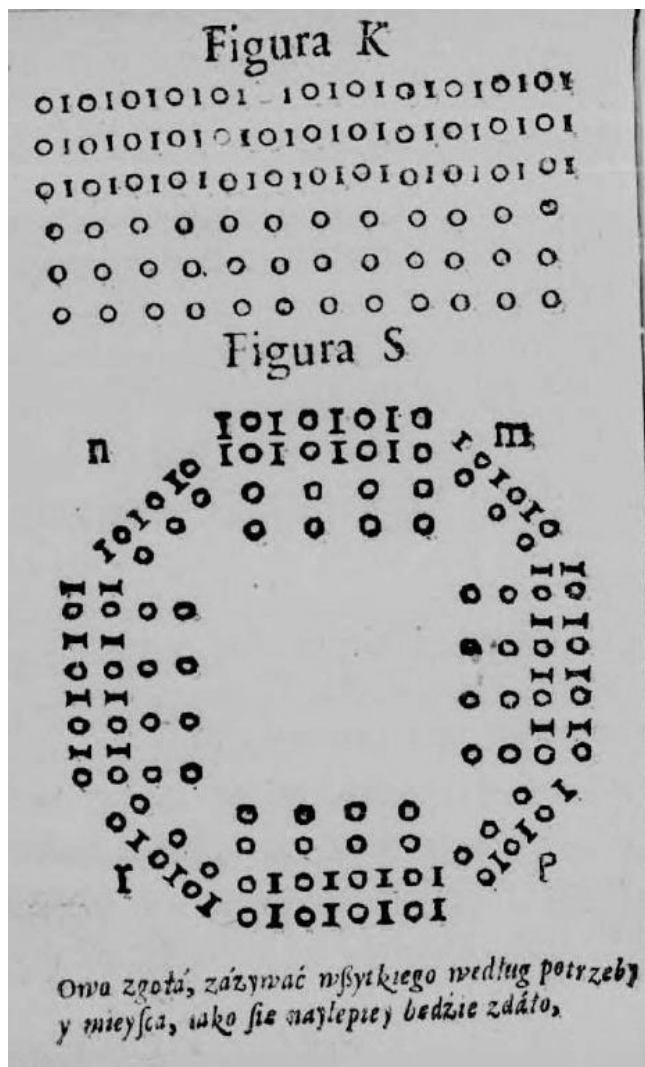

Figura K

Figure K

Figura S

Figure S

Owe zgotá zázawać wśsytkiego według potrzeby y miejsca, iako sie najlepiej będzie zdáło.

Everything listed above is used according to need and place, how it seems to be of the best use.

3.
Ćwiczenie w Porządku
Woiennym.

CO do Cwiczenia w sposobie Woiennym należy, tego trudno wyrazić, y wypisać piorem, bo to sobie zostawiło w secrecie do nauce-
nia káždego samo doświadczenie, sámá tedy *Experientia*, álbo doświadczenie, niech káždemu w tey mierze będzie *Mistrzem*. Dobry zaś *Zoł-
nierz*, lubo *sprawcá Woienny* (to iest, *Officier*) niech iáko *na-
ylepszey we wszystkim przykláda pilno-
ści, y śmiałości*.

Iednakże strony karania rzecz nie
co potrzeba, aby nie zaráż skwápli-
wy był stárszy do karania, ktore że
krwia, y śmierćia pochodzi, ale
mniey-

3.
Ćwiczenie w Porządku
Woiennym.

Co do Cwiczenia w sposobie Woiennym należy, tego trudno wyrazić, y wypisać piorem, bo to sobie zostawiło secrecie do nauce-
nia káždego samo doświadczenie, sámá tedy *Experientia*, álbo doświadczenie, niech káždemu w tey mierze będzie *Mistrzem*. Dobry zaś *Zoł-
nierz*, lubo *sprawcá Woienny* (to iest, *Officier*) niech iáko *na-
ylepszey we wszystkim przykláda pilno-
ści, y śmiałości*.

Iednakże strony karania rzecz nie
co potrzeba, aby nie zaráż swkwápli-
wy był stárszy do karania, ktore że
krwiam y śmierćia pochodzi, ále

3.
Training in military orders

What is related to training in military behaviour is difficult to explain or describe by pen, as this is let in secret for everyone to be learnt by experience. The experience, or practice, shall be everyone's master for that.

Good soldier and also military administrator (that means officer) shall as much as possible apply diligence and bravery.

However, it is necessary to speak a bit about punishment, that means the officer shall not be eager to use punishments connected with blood and death, but

*mnieyszym występkom mnieysza niech
káre naznacza, a wiekšym wiekša.*

Iáko to ná wárćie dzień cały stać.

*Kilká Muszkietow oraz na ramie
włóżyć, y pewnymi godzinami dźwi-
gać.*

*Ná Osłá drewniánego wsadzić,
Muszkiety donog przywiązawszy dla
wagi.*

*Zá rece wzgorze vstupa zázwieścić.
Miedzy szeregi ná rozgi puszczać.
Pryskować.*

*Ná Cordy, albo ná kluby dáć.
A náostátek (gdy kto zaslúży)
rozstrzelác, albo insza śmierć w-
edług przewinienia karác.*

*Co sie zász tknie sypania Wáłow,
dobywania, lubo obrony fortec, zá-
żywania Dział, v inszych o tym znay-
dzieš.*

Zro-

mnieyszym występkom mnieysza niech
káre naznacza, a wiekšym wiekša.

Iáko na wárćie dzień cały stać.

Kilká muszkietow oraz na ramie
włóżyć, y pewnymi godzinami dźwi-
gać.

Ná Osłá drewniánego wsadzić,
Muszkiety do nog przywiązawszy dla
wagi.

Zá rece wzgorze u slupá zázwieścić.
Miedzy szeregi ná rozgi puszczać.
Pryskować.

Ná Cordy, albo na kluby dáć.

A náostátek (gdy kto zaslúży)
rozstrzelác, albo insza śmierć we-
dług przewinienia karác.

Co sie zász tknie sypania Wáłow,
dobywania, lubo obrony fortec, zá-
żywania Dział, u inszych o tym znay-
dzieš.

less offense shall correspond to lesser
punishment, and to bigger harsher one.

For example, standing whole day on guard.

To put several muskets on one's
shoulders, and lift them for defined time
period.

To put on wooden donkey, and tie
muskets to one's legs for more weight.

Hang one by his hands on pillar.

Send one between ranks for beating
Burn brand on him.

Send one for clubs or swords.

And at the end (when required)
shot him, or by other death punish him
according to his offense.

And what is related to digging trenches,
attacking or defence of fortress, using of
artillery and so on, elsewhere you will
find it described.

*Zrozumieć náostátek potrzebá,
kázdemu dobremu správcy Woien-
nemu (álbo Officierowi) náture
strzelby.*

*Lontowe Muszkiety dobre są
do wyćieczek, do szturmow, do na-
głego náćierania, y do kázdey o-
twarty oko w oko potrzeby, gdzie
gęsto, y huczno strzelbá iść musí, iż-
bym ledwie nie rzekl, że bárdzo się zá-
wodzi, kto by nie Lontowych Mu-
skietow do takowych záżywał okázi.*

*Ale záś do Obrony forteć gdzie
z cichá z zákrytych mieść strzeláć
potrzebá, dlugo przyložywšy wy-
trzymowáć dla pewnieyszego strze-
lenia. Albo tesz dobywáiac miast
po ziemi czolgáć się, y skrádáć pod
mury przychodź, przez rowy, y przez
chrosty pojedynkiem nieprzyacielá
ciche*

Zrozumieć náostátek potrzebá,
kázdemu dobremu správcy Woien-
nemu (álbo Officierowi) náture
strelby.

Lontowe muszkiety dobre są
do wyćieczek, do szturmow, do na-
głego náćierania, y do kázdey o-
twarty oko w oko potrzeby, gdzie
gęsto, y huczno strzelbá iść musí, iż-
bym ledwie nie rzekl, że bárdzo się zá-
wodzi, kto by Lontowych Mu-
skietow do takowych záżywał okázi.

Ale záś do Obrony forteć gdzie
z cichá z zákrytych mieść strzeláć
potrzebá, dlugo przyložywšy wy-
trzymowáć dla pewnieyszego strze-
lenia. Albo tesz dobywáiac miast
po ziemi czolgáć się, y skrádáć pod
mury przychodź, przez rowy, y przez
chrosty pojedynkiem nieprzyacielá

At least it's necessary that every military
administrator (or officer) will understand
nature of shooting.

Matchlock muskets are good at campaign,
for attacks and charges, and for any open
combat face to face. Also where files are
compressed, and it's necessary to shoot
dense enough, so any misfire cannot be
recognised.

It will be great mistake when one will not
use matchlock muskets in such situation.

On the other hand, for defending
fortress, where it is necessary to shoot
quietly from enclosed spaces, taking a long
time to aim for precise shooting, or where
in siege of the town one is going on foot in
secret under the walls, where over the
trenches or through the bushes you are
picking up enemy

ćiche upatruiać, y pewny cel wymierzać, nie iak gesto strzelbá idzie, ale iako pewnie uwazaiac. Tam Muszkiety Kołowe przedek przed lontowymi mieć muszą. Iakoż koniecznie do takowych okazyi ćwiczyć Zoldátow potrzeba z Kołowymi Muszkietami, ale takowa strzelbá lepszego prochu do nabijania potrzebuie, y ná fleytuch kula nabijać sie musi.

***Z**Dało mi sie y tego dołożyć. Iakoby Pieszey Woyny sprawe mog, wprowadzić do Narodu Polskiego, każdy dobry Hetman? gdyś záłośna pátrzyć, kiedy po dziśdzień wielki m kosztu nakładem, y z ochyda Narodu nášego (iakoby u nas nayedować sie tácy nie mogli) Cudzoziemskiego*

ćiche upatruiać, y pewny cel wymierzać, nie iak gesto strzelbá idzie, ale iako pewnie uwazaiac. Tam Muszkiety Kołowe przedek przed lontowymi mieć muszą. Iakoż koniecznie do takowych okazyi ćwiczyć Zoldátow potrzeba z Kołowymi Muszkietami, ale takowa strzelbá lepszego prochu do nabijania potrzebuie, y ná fleytuch kula nabijać sie musi.

Zdało mi sie y tego dołożyć. Iakoby Pieszey Woyny sprawe mog, wprowadzić do Narodu polskiego, każdy dobry Hetman? Gdysz záłośna pátrzyć, kiedy po dziśdzień wielkim kosztem nakładem, y z ochyda Narodu nášego (iakoby u nas nayedować sie tácy nie mogli) Cudzo-

seeking him in silence, where you aim at specific target so there is no need for dense shooting, but where specific target is selected:

For all this wheellock muskets need to be preferred in front of matchlock ones, and for such occasions it is necessary to train soldiers in usage of wheellock muskets. But also these guns require better powder for charging and bullets need to be patched when loading.

It seems to me that I shall add also this: Wasn't that in capabilities of every good general to bring order in infantry warfare in Polish nation? When you are looking in sorrow, how till today with great expenses and with shame on our nation (like if in our country such shall not be found) from foreign

ziemskiego Narodu musieliśmy za-
ciągać ludzi do pieszego Starszeń-
stwa, y ponosić ciężka ich w oczach
naszych pyche. Zkad nąd wielkie
Rzeczypospolitey koszty, bywa w
tym szkoda, kiedy Cudzoziemcy nie
tak wiernie sie zachowuiac, albo na
stronie podobnego sobie w wierze, y
stroiu nieprzyiaciela (iako to pod
czas Woyny terażniejszy Szwed-
ckiej bylo) iawnie przechodzili,
albo tajemnie nasze rady wydawali,
lubo służyć Polsce, ciężcy samymże
nam za nasze pieniądze byli Pola-
kom. Bärziew zbiorom swoim, ani-
żeli posłudze dobrą pospolitego do-
gadzaiąc, z dostatkami za granice
skrycie potym występowały, iaki pi-
iawki, naylepsza krew Polska w
przed dobrze wysawszy. Iednym te-
D dy

ziemskiego Narodu musieliśmy za-
ciągać ludzi do pieszego Starszeń-
stwa, i ponosić ciężka ich w oczach
naszych pyche. Zkad nąd wielkie
Rzeczypospolitey koszty, bywa w
tym szkoda, kiedy Cudzoziemcy nie
tak wiernie sie zachowuiac, albo na
stronie podobnego sobie w wierze, y
stroiu nieprzyiaciela (iako to pod
czas Woyny terażniejszy Szwed-
ckiej bylo) iawnie przechdzili,
albo tajemnie nasze rady wydawali,
lubo służyć Polsce, ciężcy samymże
nam za nasze pieniądze byli Pola-
kom. Bärziew zbiorom swoim, ani-
żeli posłudze dobrą pospolitego do-
gadzaiąc, z dostatkami za granice
skrycie potym ustępowali, iako pi-
iawki, naylepsza krew Polska w
przed dobrze wysawszy. Iednym te-

nations we need to hire soldiers, so these
would serve as infantry officers, and
watching their big pride by our eyes.
From this come, despite of great price paid
by our Commonwealth, great harm, when
foreigners will not behave as trustworthy
as expected, or they will go openly to the
side of enemy, who is similar in way of
faith and dress (like it was in present war
with Sweden), or they hand over our
secrets. Or also serving to Poland they will
came of great burden to us, paid by our
money.

More preferably in their groups, not
looking for serving common good, with
their salary they left in secret, prior to this,
like leeches sucking the best Polish blood.

dy ząkrzetem przy wielkim imienia
swego wstawieniu, y przysługę do-
brą pospolitego, porządny Wodz tá-
two wprowadziłby, umiećność
Piešey Woyny w polskim Národzie,
y stroiu, gdyby z pomiędzy konne-
go Woyska, sto y drugie doświad-
czoney śmiałości, y rozsądku) Tu-
dziesz y inszych sprawie wojenney
należytych cnot) Towarzystwá (lu-
bo tyś, y Pácholikow rozsądniey-
szych wybrakowawszy) są dla większe-
go zachęcenia, kazał ich przysobie
Piešym sposobē ćwiczyć Hetman, w
zażywaniu Oręża z Muszkietem, y z
Pisą, w obrotách, y w porządku cá-
łey piešey woyny. Zkad wszelka
Piechotną sprawę w miesiącu, y w
drugim przeiawszy, według każdego
sposobności; ledni by z nich Pułko-
wnikami,

dy ząkretem przy wielkim imienia
swego wstawieniu, y przysługę do-
brą pospolitego, porządny Wodz tá-
two wprowadziłby, umiećność
Piešey Woyny w polskim Národzie,
y stroiu, gdyby z pomiędzy konne-
do Woyská, sto y drugie doświad-
czoney śmiałości, y rozsądku) Tu-
dziesz y inszych sprawie wojenney
należytych cnot) Towarzystwá (lu-
bo tyś, y Pácholikow rozsądniey-
szych wybrakowawszy) są dla większe-
go zachęcenia, kazał ich przy sobie
Piešym sposobē ćwiczyć Hetman, w
zażywaniu Oręża z Muszkietem, y z
Pisą, w obrotách, y w porządku cá-
łey piešey woyny. Zkad wszelka
Piechotną sprawę w miesiącu, y w
drugim przeiawszy, według każdego
sposobności; iedni by z nich Pułko-

In return and with bringing great glory to
his name, proper leader would take in
order together with skill into infantry
warfare in Polish nation and costume,
when he will pick up from cavalry, which
have hundered and more evidence of their
bravery and determination (and so also
other corresponding military skills).

General will order Companions (and also
selected common soldiers) to train in ways
of infantry warfare, in handling both
musket and pike, in maneuvers and order
of the whole infantry warfare.

From this they will obtain every military
skill in infantry warfare in month or two.
Eveyone equally to his skill will become
colonel,

wnikami, drudzy Pułkownikow na-
mieśnikami, Strażnikami, Kápita-
nami, Porucznikami, Chorażymi,
niektorzy tyś Szykowemi, to iest,
Szárzántami, aż do naymnieyszych
Pieśey Woyny urzędow przez He-
tmáná náznáczeni byli, w ktorym
mnieysza, lubo wieksza, wpátrzyłby
Hetman do czego sposóbność. Zkąd
łatwoby każdy z nich záciagnawszy
piechotę, w tymże drugiego ćwiczył,
czego sie sam od Hetmaná (w kształ-
cie prostego Zoldátá bedac) náu-
czył. dyś ten naylepiey drugiego
uczyć może, w czym sámego kto in-
śy ćwiczył. A zátym naylepszy ten
bywa do rzadu, kto sam wprzód
pod cudzym bywał rzadem, lepszym
Officierem, kto był wprzód prostym
Zoldatem, albo Towárzysem, lep-
D2 szym

wnikami, drudzy Pułkownikow na-
mieśnikami, Strażnikami, Kápita-
nami, Porucznikami, Chorażymi,
niektorzy tyś Szykowemi, to iest,
Szárzántami, aż do naymnieyszych
Pieszey Woyny urzędow przez He-
tmáná náznáczeni byli, w krorym
mnieysza, lubo wieksza, upátrzyłby
Hetman do czego sposóbność. Zkąd
łatwo bykázdy z nich záciagnawszy
piechotę, w tymże drugiego ćwiczył,
czego se sam od Hetmaná (w kształ-
cie prostego Zoldátá będąc) náu-
czył. Kiedysz ten naylepiey drugiego
uczyć może w czym sámego kto in-
szy ćwiczył. A zátym naylepszy ten
bywa do rzadu, kto am wprzód
pod cudzym bywał rzadem, lepszym
Officierem, kto był wprzód prostym
Zoldatem, albo Towárzyszem, lep-

second then lieutenant-colonels,
wachtmeisters, captains, lieutenants,
ensigns, other then sergeants, to the lowest
military ranks of infantry army, everyone
appointed by Hetman (Hetman is
equivalent of general officer) depending
on how much skill will Hetman find at
everyone.

This way each one of them can easily
enlist infatry and train them in the same
way as they he learnt from Hetman (when
serving as common soldier). At same time
one can make his best training others, who
was trained by anyone else.

And isn't it because that best in command
is who was under other's command
previously, and is of better officer who
served previously as common soldier or
Companion? Aren't colonel's duties

*Bym Pułkownikiem, kto bywał w przod-
 nizszym Officierem, gdy sam na sobie
 spróbował co niewczas, co głód, co żi-
 mno, co praca, co straż, co kára Wo-
 ienna, co posłuszeństwo? Co wytrwać
 może? a co nie? Aby umiał sobie
 poruczonemu rozkazywać, y Zolnierze;
 nie iako bydłciem pracować, wie-
 dząc co iemu samemu w tym że stanie
 snadnie przychodziło, albo z ciężko-
 ściami. Chwale przeto niektóre Narody,
 które barżiej do zasług, y do Cnoty,
 aniżeli do wrodzenia, Stárszeństwa,
 y Pierwsze urzędy wojenne obracają.
 Dlatego nie iednym skokiem, ale
 od najmniejszego Zoldata, po sto-
 pniach u nich godność idzie.
 Nie mniej do wprowadzenia Pie-
 szey Woyny (do Polski) y to należec
 musi, aby ubiór Háyducki między
 Pie-*

szym Pułkownikiem, kto bywał w przod-
 nizszym Officierem, gdy sam na sobie
 spróbował co niewczas, co głód, co żi-
 mno, co praca, co straż, co kára Wo-
 ienna, co posłuszeństwo? Co wytrwać
 może? a co nie? Aby umiał sobie
 poruczonemu rozkazywać, y Zolnierze;
 nie iako bydłciem pácować, wie-
 dząc co iemu samemu w tym że stanie
 snadnie przychodziło, albo z ciężko-
 ściami. Chwale przeto niektóre Narody,
 które barżiej do zasług, y do Cnoty,
 aniżeli do urodzenia, Stárszeństwá,
 y Pierwsze urzędy wojenne obracáia.
 Dlatego nie iednym skokiem, ale
 od najmniejszego Zoldatá, po ste-
 pniach u nich godność idzie.
 Nie mniej do wprowadzenia Pie-
 szey Woyny (do Polski) y to należec
 musi, aby ubiór Háyducki między

held better by one who was previously
 low rank officer, when he tried himself
 what is discomfort, hunger, labour, guard
 duty, military punishments and
 obedience? When he understood what he
 is capable to withstand? And what he is
 not? So he will be able to give orders to his
 subordinates, treating them like soldiers
 and not like cattle, knowing what he
 himself handled with ease or with
 difficulties. I praise those nations, which
 are looking more on achievements and
 honour, than on nobility, military ranks
 and prior positions.

That is why at these nations military skill
 is acquired not by one jump, but it's
 obtained in steps from lowest soldier.

No less shall belong to implementation of
 infantry warfare (into Poland) also
 implementation of hajduk dress,

*Piechota był wykorzeniony w obo-
żach naszych, potoczny kroy Zolnie-
rza służącego w używanie przed sie
wziawszy, bo ponieważ Háyducki
stroy iawnie statum plebeium distin-
guit, chłopá prostego, álbo wiesniaká
znázac. Przetoż káždy iáko Szlá-
chćić, tak mieyskiego rodu przy-
stoiny Człowiek zá ochyde sobie w
pieszey woynie bierze háyduckiego
kroiu pogárde, y w szeregu tak nie-
śláchetná społeczność, z kąd oráž
grzecznemu humorowi od pieszey woy-
ny i ° et niemały bywa.*

Sposob rozbierania Knotow
Rusznicznych, ktore Niem-
cy Lontámi názywáia.

Knotow robienia nie wielkie
Misterstwo, robia sie z lnianek
D3 álbo

Piechota był wykorzeniony w obo-
żach naszych, potoczny kroy Zolnie-
rza służącego w używanie przed sie
wziawszy, bo ponieważ Háyducki
stroy iawnie statum plebeium distin-
guit, chłopá prostego, álbo wiesniaká
znázac. Przetoż káždy iáko Szlá-
chćić, tak mieyskiego rodu przy-
stoiny Człowiek zá ochyde sobie w
pieszey woynie bierze háyduckiego
kroiu pogárde, y w szeregu tak nie-
grzecznemu humorowi od pieszey woy-
ny wstret niemały bywa.

Sposob rozbierania Knotow
Rusznicznych, ktore Niem-
cy Lontámi názywáia.

Knotow robienia nie wielie
Misterstwo, robia sie z lnianek

which need to push out the usage of
comonly used western style dress from
our camps, even if hajduk dress indicates
one as member of plebeian class, making
one looking as common serf or villager.

Therefore everyone, nobleman as same as
burgher of honour, consider as insult
when he is appointed to serve as infantry
and consider serving in hajduk dress
dishonouring, what bring very bad mood
in infantry ranks.

Instruction for making slow match,
which is called Lunt by Germans.

Production of match is not a big art, it is
manufactured from linen,

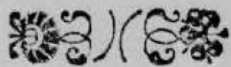
albo rączy z klącza, które od lnu
 odchodzi, lubo mieszańo z klączem
 konopnym, albo tyś (w niedostatku
 lnu) z sąmych konopnych zgrzebi,
 które powroznikom dawszy nákręćic,
 ná kształt stryczkow (w zmiąśná do-
 bry palec, wzdluż zaś, ná kilká dzie-
 śiat sażni, albo iáko potrzebá, nie-
 twárdo iednąk íkręćaiac, áby
 wolne były) gdy wkręcone będą,
 w kociel ich włożyć dla wywárzenia
 surowizny potrzeba, áby zmiekczały,
 przekładawszy ich w kotle wárstwá-
 mi z popiołem z krowincem, z
 końskiemí łáynámi, co ráż, gdy
 wywre, wody inszey dolewáiac, tak
 dlugo, áby dwádzieściá y cztery go-
 dzin wrzały; Potym wyiawszy ich
 z kotlá, y otrzasnawszy z plugástwá,
 zaráż poki mokre róściągáć, y pokre-
 cąc

albo rączy z klącza, które od lnu
 odchodzi, lubo mieszańo z klączem
 konopnym tyś (w niedostatku
 lnu) z sąmych konopnych zgrzebi,
 które powroznikom dawszy nákręćic,
 ná kształt stryczkow (w zmiąśná do-
 bry palec, wzdluż zaś, ná kilká dzie-
 śiat sażni, albo iáko potrzebá, nie-
 twárdo iednąk íkręćaiac, áby
 wolne były) gdy ukręcone będą,
 w kociel ich włożyć dla wywárzenia
 surowizny potrzeba, áby zmiekczały,
 przekładawszy ich w kotle wárstwá-
 mi z popiołem z krowincemí albo z
 nońskiemí łáynámi, co ráż gdyż wodá
 wywre, wody inszey dolewáiac, tak
 dlugo, áby dwádzieściá y cztery go-
 dzin wrzały; Potym wyiawszy ich
 z kotlá, y otrzasnawszy z plugástwá
 zaráż poki mokre róściągáć, y pokre-

or better from fibres which are removed
 from linen, or mixed with hemp fibres or
 also (in case there is not enough linen)
 from hemp stalks only. These you give to
 rope makers for twisting, so they will
 make ropes from them (thick about good
 inch, lenght should be couple tens of
 fathoms (fathom = about 2 yards), or how
 much it's necessary, and do not twist them
 hard, but so much these will be loose).
 When you twisted them, put them into
 claudron for boiling out rest of pulp to
 make them softer. Interleave them with
 layers of ashes with cowpat or horse turd,
 and every time you boil out water, add
 another, so long that these will boil for
 twenty four hours.

Then pick up them from cauldron, shrug
 out the dirt, and when these are wet yet
 pull up them and wrench them,

*các, płátem álbo ledá szmáta
mocno wycieraiác y wyciągá-
iác, ták áby sie zástáły, y wyschły
ná wietrze, z kąd zdięte, y lepiey ie-
scze w cieple wysuszone, do vżywáníá
twego będą gotowe.*

các płátem álbo ledá szmáta
mocno wycieraiác y wyciągá-
iác, ták áby sie zástáły, y wyschły
ná wietrze, z kąd zdięte, y lepiey ie-
scze w cieple wysuszone, do używáníá
twego będą gotowe.

and by canvas or rag wipe out and twist
them so water will stop dropping from
them. Then put them at draft so air will
blow on them, or even better put them at
any warm place so these will dry and will
be ready for usage.